

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ เพื่อศึกษาปัญหาเกี่ยวกับกองทุนสนับสนุนการท่องเที่ยว และรูปแบบกองทุนสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเทือกเขาพระ-เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะทำวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ของงานวิจัย โดยจะเสนอตามลำดับดังต่อไปนี้

1. บริบทของชุมชนเทือกเขาพระ-เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.1 ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.2 องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 2.3 มาตรฐานคุณภาพทางการท่องเที่ยว
 - 2.4 มาตรฐานคุณภาพการท่องเที่ยวของประเทศไทย
 - 2.5 หลักเกณฑ์การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศพร้อมบริการ
3. การมีส่วนร่วมของชุมชน
4. แนวคิดการบริหารองค์การ และการจัดองค์การ
5. แนวคิดทฤษฎีกลุ่ม
6. แนวคิดทฤษฎีผู้นำชุมชน
7. การบริหารจัดการกองทุนชุมชน
8. การร่วมแสดงความคิดเห็นกลุ่ม (Focus Group Discussion : FGD)
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 9.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 9.2 งานวิจัยต่างประเทศ
10. กรอบความคิดในการวิจัย

บริบทของชุมชนเทือกเขาพระ – เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

สภาพทางภูมิศาสตร์

อำเภอหนองบัว ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดนครสวรรค์ มีเนื้อที่ประมาณ 819 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 512,193 ไร่ มีประชากรประมาณ 72,160 คน 2,105 ครอบครั้ว การบริหารราชการส่วนภูมิภาคแบ่งออกเป็น 9 ตำบล 103 หมู่บ้าน มีอาณาเขตติดต่อดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอบางมูลนาก จังหวัดพิจิตร และอำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอไพศาลี และอำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอบึงสามพัน จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอชุมชมแสง จังหวัดนครสวรรค์

โบราณสถาน โบราณวัตถุ

โบราณสถาน โบราณวัตถุในเขตพื้นที่อำเภอหนองบัว คือ อุโบสถวัดหนองกลับ มีอายุมากกว่าร้อยปี สร้างเมื่อ พ.ศ. 2363 ลักษณะเป็นอาคารทรงไทย สร้างด้วยคอนกรีตทั้งหลัง เเทคอนกรีต หลังคาแทนกระเบื้อง มีกำแพงแก้วซุ้มประตูทั้ง 4 ด้าน ภายในกำแพงแก้วเทพื้นคอนกรีต อุโบสถกว้าง 7 เมตร ยาว 21 เมตร มีการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2474 โดยพระครูธรรมจันทร์ (หลวงพ่อเดิม)

โบราณวัตถุที่กรมศิลปากรได้ทำการสำรวจไว้ มีจำนวน 3 แห่ง คือ

1. โบราณวัตถุบ้านตะกรุดแรด ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ แหล่งโบราณคดีนี้อยู่ในพื้นที่ของ นายทวน จันทร์สนม บ้านเลขที่ 459 หมู่ที่ 16 บ้านตะกรุดแรด ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว และบริเวณใกล้เคียง จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า น่าจะเป็นชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ฝังศพ อายุประมาณ 1,500-2,500 ปีมาแล้ว และน่าจะเป็นที่ผลิตเครื่องมือเหล็กใช้เอง เพราะพบเครื่องมือเหล็กหลายรูปทรง เช่น ขวานเหล็กทรงโค้ง และหอกเหล็ก และยังพบเครื่องประดับที่ทำจากหินและสำริด ภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ และกระดูกสัตว์

2. โบราณวัตถุบ้านห้วยถั่วใต้ ตำบลห้วยถั่วใต้ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ พบวัตถุโบราณหลายประเภท เช่น เครื่องมือเหล็ก เศษแร่ ขวานหิน ภาชนะดินเผา เครื่องประดับ กำไล แหวนสำริด ลูกปัดหินอะเกตและคาร์เนเลียน โดยเฉพาะลูกปัดอะเกตแบบแผ่น เคยพบที่เมืองอุ้มทอง อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นจำนวนมาก และโครงกระดูกมนุษย์ อายุราว 2,000-2,700 ปี

3. โบราณวัตถุบ้านวังบ่อ หมู่ที่ 9 ตำบลวังบ่อ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ขุดพบเครื่องมือเหล็กประเภทต่าง ๆ ภาชนะดินเผา ลูกปัดแก้วสีเขียวสีน้ำเงินฝังเส้นสีขาว ลูกปัดทำจากคาร์เนเลียนและอะเกต เป็นที่น่าสังเกตว่าลูกปัดที่พบมีส่วนคล้ายกับพบที่ ตำบลจันทเสน อำเภอตากลี จังหวัดนครสวรรค์ ดังนั้นแหล่งโบราณวัตถุบ้านวังบ่อจึงมีความสำคัญในการศึกษาการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ มีอายุราว 2,000 – 2,500 ปี

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน

พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดหนองกลับ เป็นแหล่งรวมและอนุรักษ์มรดกทางศิลปวัฒนธรรมของอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ โดยพระนิภากรโสภณ ได้สะสมวัตถุโบราณตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 อาทิ เช่น พระพุทธรูป เครื่องลายคราม ตะเกียงโบราณ ครก สากหิน เครื่องมือทอผ้า เครื่องฝัดข้าว เครื่องหีบช้อน เกวียนโบราณ เรือโบราณ แร่ชนิดต่าง ๆ รวมทั้งวัตถุมงคลของหลวงปู่เดิม อีกเป็นจำนวนมาก (วรภรณ์ เชื้อมโหบลูย์. 2537 : 9-11)

เทือกเขาพระ-เขาสูง

เทือกเขาพระ – เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ อยู่ห่างจากตัวจังหวัดไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นระยะทาง 106 กิโลเมตร บนเส้นทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 225 (นครสวรรค์- ชัยภูมิ) มีเนื้อที่ประมาณ 110,456 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 69,035 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 13.48 ของพื้นที่อำเภอหนองบัว มีอาณาเขตด้านทิศเหนือ ติดต่อกับตำบลหนองกลับและตำบลทุ่งทอง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลหนองบัวและตำบลทุ่งทอง อำเภอหนองบัวจังหวัดนครสวรรค์ ทิศตะวันตก ติดต่อกับตำบลหนองบัวและตำบลหนองกลับ อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์

แหล่งน้ำ

แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ คลองสมอ คลองลูกจันทร์ คลองน้อย คลองไม้แดง คลองวังเหียง ห้วยอ่างหิน คลองน้ำสาคร ห้วยล่องคู่ และคลองลาน

สวนสัตว์ป่า

สัตว์ป่าที่พบเห็นได้ คือ ลิง กระรอก ค้างคาว ไก่ป่า งู

ลักษณะภูมิประเทศ

เทือกเขาพระ – เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ เป็นภูเขาแกรนิต สีชมพู สีเขียวมรกตและสีดำ วางในแนวเหนือใต้ประกอบด้วยเทือกเขา 2 กลุ่ม คือกลุ่มเทือกเขาพระ ประกอบด้วยภูเขา 5 ยอด คือ เขาพระ เขาลานวัว เขาลูกจันทร์ เขาปากแฉัง และเขาปากไร่ ซึ่งมี

ความสูงประมาณ 226, 222, 221, 208, 160 จากระดับน้ำทะเลปานกลางตามลำดับ มีเนื้อที่โดยประมาณ 7-8 ตารางกิโลเมตร กลุ่มเทือกเขาสูงประกอบด้วย ภูเขาสิบยอด คือ เขาสูง เขาแม่แก่ เขาตาลัก เขาเอนคู่ เขาหินลาด เขาบ่อสักไห่ เขาหวาย เขาเกาะเกาะ เขามรกต เขาปีกกระโดน ซึ่งมีความสูงประมาณ 389, 301, 238, 226, 219, 193, 148, 145, 134, 130 จากน้ำทะเลปานกลางตามลำดับ และโคจรรอบเขาพระ-เขาสูง เป็นที่ราบและที่ราบเชิงเขาสลับเรียงรายกัน

ลักษณะภูมิอากาศ

เทือกเขาพระ-เขาสูง มีอุณหภูมิ ประมาณ 28-30 องศาเซลเซียส สภาพอากาศร้อนและแห้งแล้งตลอดปี เนื่องจากป่าไม้บริเวณต้นน้ำถูกทำลาย พื้นที่ป่าไม้มีเหลือน้อย

สภาพแวดล้อมทางชีวภาพและป่าไม้

สภาพป่าเทือกเขาพระ - เขาสูง เป็นป่าไม้เบญจพรรณ มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง มีพันธุ์ไม้ ประกอบด้วย มะขามป้อม แดง พลวง มะหาด ประดู่ อ้อยช้าง สะเดาช้าง ชิงชัน เต็ง รัง สักป่า (สักขี้ควาย) โพธิ์ ไทร เป็นต้น ส่วนสัตว์ป่าที่พบเห็น เป็นสัตว์จำพวกลิง ไก่ป่า นกค่างควา หมาจิ้งจอก หมาป่า สัตว์เลื้อยคลาน งู เข้ และสัตว์ปีกจำพวกนก

สภาพทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากสภาพพื้นที่และชุมชนยังเป็นชุมชนชนบท โครงสร้างเศรษฐกิจขึ้นอยู่กับอาชีพเกษตรกรรม เช่น ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง และผลไม้ การผลิตและผลผลิตขึ้นอยู่กับ การผันแปรทางธรรมชาติซึ่งโดยปกติมีความแห้งแล้งมาก และคุณภาพของดินส่วนใหญ่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ผลผลิตทางการเกษตรต่ำมาก ส่งผลให้เกษตรกรมีฐานะยากจน จึงมีการอพยพแรงงานในวัยหนุ่มสาว และวัยทำงานไปทำงานในกรุงเทพฯเป็นจำนวนมาก ปล่อยให้คนแก่และเด็กอยู่ในหมู่บ้านดูแลกันเอง มีคนจำนวนน้อยมีอาชีพรับจ้างทำงานในเมืองแร่ และรับจ้างทั่วไป นอกจากนี้ เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินของตนเอง (กรมการผังเมือง. 2542 :4-5)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism)

1. ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2538 :13) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา ชื่นชม และเพลิดเพลินกับทัศนียภาพ สภาพธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่น บนพื้นฐานของความรู้และความรับผิดชอบต่อระบบนิเวศ

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2546 :14) ให้ความหมายของการเดินทางท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและ

แหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยว โดยมีการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการอย่างมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน”

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2548 :37) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นองค์รวม เพื่อสร้างสมดุลให้เกิดขึ้นใน 3 มิติ ทั้งมิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มิติด้านเศรษฐกิจ และมิติด้านสังคม เป็นความพยายามของคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เป็นการจุดประกายให้เกิดการร่วมคิดร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และร่วมแสดงความคิดเห็น ในอันที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน และกำหนดแนวทางที่ชัดเจนในการพัฒนาต่อไป ภาวเดช พัญวิเชียร (2542 :13) กล่าวถึง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่าเป็นกระบวนการและกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด โดยเฉพาะชุมชนต้องได้รับผลประโยชน์ ร่วมในการตัดสินใจ ต้องเป็นการศึกษา ในขณะที่เดียวกันต้องเน้นในพื้นที่ที่เป็นธรรมชาติหรือมีระบบนิเวศเป็นหลัก โดยสรุปคือ เป็นกิจกรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งมุ่งเน้นความรู้และความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยว และไม่ละเลยองค์ประกอบในเชิงวัฒนธรรม ชุมชน และสังคม

นภวรรณ ฐานะกาญจน (2545:6) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศไว้ว่า การเดินทางไปเยือนแหล่งธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ที่ปรากฏในพื้นที่ด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือทำลายคุณค่าของระบบนิเวศ ในขณะที่เดียวกันก็ช่วยสร้าง โอกาสทางเศรษฐกิจที่ส่งผลต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น

สถาบันฝึกอบรมวิชาการ โรงแรมและการท่องเที่ยว (ม.ป.ป) การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจในธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยอยู่ในความเคารพในระบบนิเวศวิทยารวมทั้งก่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่น เป็นประการสำคัญ

เฮ็กเตอร์ (Hector. อ้างถึงใน นภวรรณ ฐานะกาญจน. 2545 : 5) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือการเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ ที่ไม่ถูกรบกวน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้ ชื่นชมและหาความเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพ พืชพันธุ์และสัตว์ป่าตลอดจนลักษณะทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในแหล่งธรรมชาติ”

ชุกกลัน อุณวิจิตร และคณะ (2546 :13) ให้ความหมาย ของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง กระบวนการและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม โดยชุมชนได้รับผลประโยชน์ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือเป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นความรู้และความรับผิดชอบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่จะต้องไม่ละเลยวัฒนธรรม ชุมชนและสังคม

สุรเชษฐ์ เชนฐมาส (2542 :13) ให้ความหมาย การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีองค์ประกอบคือ

1. การท่องเที่ยวที่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม น้อยที่สุดหรือไม่ก่อให้เกิดผลกระทบ
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ควรเน้นเรื่องธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นจุดประชาสัมพันธ์ ไม่เน้นเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกเป็นจุดขาย
3. ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญเรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจแก่คนที่มาเยือน สร้างจิตสำนึกเพิ่มพูนประสบการณ์ ได้ประสบการณ์และมีคุณภาพ
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้ผลตอบแทนกลับคืนแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมาเยือน อาทิ ค่าผ่านเข้าชม ค่าเช่า เพื่อพื้นที่จะได้นำรายได้กลับไปทำนุบำรุงสถานที่
5. ให้ประโยชน์ เปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ได้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและอื่น ๆ ซึ่งเห็นว่าเป็นส่วนที่ขาดที่สุด เนื่องจากต้องมีความเข้าใจกันระหว่างผู้ประกอบการกับชุมชน

สุรชัย บุญเจริญ และคณะ (2548 :36) ได้ให้ความหมายจากการศึกษา การพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนตลาดน้ำวัดบางประมุงแบบยั่งยืน อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ว่า ชุมชนชนบทในอดีตมีการพึ่งพาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ แต่ก็มีการเรียนรู้และสามารถจัดการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผนตัดสินใจดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในท้องถิ่น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และยังสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในชุมชนได้

กาญจนา ไชยชมภู และคณะ (2548 : 37) ให้ความหมายจากการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวอุทยานนกน้ำบึงบอระเพ็ดแบบยั่งยืนว่า เป็นการสร้างมาตรการในการควบคุมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านบริการนักท่องเที่ยวและให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เป็นการสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่ช่วยกันพัฒนาให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

สุสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ (2548 : 37) ได้ศึกษาและสรุปว่า รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มน้ำวาง เป็นการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่มีลักษณะอนุรักษ์ระบบนิเวศป่า และวัฒนธรรมของกะเหรี่ยง ชาวบ้านได้เรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยเบื้องต้นวิธีการดังกล่าวนำไปสู่การแก้ปัญหา

ในชุมชนเพื่อเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง เป็นกระบวนการวิจัย สร้างการท่องเที่ยวให้มีความเข้มแข็งในชุมชนได้

สินธ์ สโรบล (2548 : 37) ได้ให้ความหมายจากการศึกษาการท่องเที่ยวโดยชุมชนแนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือไว้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นงานวิจัยหนึ่งที่ได้ให้ชุมชนท้องถิ่น เป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมให้ชุมชนได้ใช้สิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรและรักษาคุ้มครองทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น รวมทั้งนำทรัพยากรดังกล่าวมาจัดการให้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน เป็นงานวิจัยที่ชุมชนเข้าใจและร่วมกันรักษาที่จะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

สรสวดี อาสาสรรพกิจ (2543 : 13) ได้ศึกษาและสรุปว่าพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมน้อยที่สุด มีความเชื่อมโยงสอดคล้องกันทั้งด้านการพัฒนาและด้านการตลาด ที่จะนำพานักท่องเที่ยวมาชื่นชมทรัพยากรการท่องเที่ยวนั้น ๆ ได้เป็นประจำสม่ำเสมอ อันจะส่งผลให้เกิดการหมุนเวียนทางเศรษฐกิจที่ตอบสนองต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างต่อเนื่อง

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2538 : 11) ให้ความหมายของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนว่า เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาที่นำเอาทรัพยากรทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติ มนุษย์ การเงิน และกายภาพ มาจัดการเพื่อก่อให้เกิดความมั่งคั่ง ความอยู่ดีกินดี และความสมบูรณ์ที่เพิ่มขึ้น เป็นการพัฒนาที่อยู่ภายใต้ขีดจำกัดทางนิเวศ

ชุกถิ่น อุณวิจิตรและคณะ (อ้างถึงในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2542 : 12) กล่าวถึงการใช้ทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืนว่า การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนเป็นการใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ตามหลักอนุรักษ์วิทยา ทำให้มนุษย์มีทรัพยากรต่าง ๆ ใช้ได้ต่อเนื่องตลอดไปในอนาคต หรือมนุษย์ในอนาคตก็ยังมีทรัพยากรธรรมชาติใช้ประโยชน์ได้อย่างยุคปัจจุบันหรือดีกว่า

ชุกถิ่น อุณวิจิตรและคณะ (อ้างถึงในการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2539 : 12) กล่าวไว้ว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนคือเป้าหมายหลักของการพัฒนาการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วย

1. การดำเนินการในขอบเขตของความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว
2. ให้ความตระหนักในเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว
3. ประชาชนสามารถได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทุกส่วนที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาค
4. ประชาชนในท้องถิ่นและชุมชนในชนบทสามารถเสนอแนวทางหรือแสดงความคิดเห็นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2543 : 12) กล่าวว่า การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยว กลุ่มใหญ่และกลุ่มเล็กที่มีการจัดการอย่างดีเยี่ยม เพื่อสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวให้มีความคงคึกใจอย่างไม่เสื่อมคลาย ธุรกิจท่องเที่ยวควรมีการปรับปรุงคุณภาพให้มี ผลกำไรอย่างเป็นธรรม ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างเหมาะสม โดยมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยือนสม่ำเสมอเพียงพอ แต่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด หรือไม่มีเลยอย่างสิ้นขาด

สรุปว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หมายถึง การเดินทางไปยังแหล่งธรรมชาติ ที่เกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ โดยการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบในแหล่งธรรมชาติ ไม่ทำลาย แต่ควรที่จะให้เป็นที่ศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ ชื่นชมความงามกับทัศนียภาพ และความสดชื่นของบรรยากาศ และช่วยกันเป็นหูเป็นตาดูแลรักษา ให้คนรุ่นต่อไปได้ชื่นชม ตลอดไป ในส่วนของชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีผู้นำที่เข้มแข็งเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในชุมชน เป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำเร็จของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน โดยเฉพาะผลการศึกษานำมาอ้างอิงนี้ มีแนวคิดด้านการบริหารจัดการ ด้านการจัดกิจกรรม ด้านการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน ที่เป็นแนวทางร่วมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพสูงสุด และสอดคล้องกับพุทธศาสตร์การท่องเที่ยว

2. องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544 : 3) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ไว้ 4 ด้าน คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นรวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ ในพื้นที่นั้น ๆ

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม มีการจัดการที่ยั่งยืนครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต ที่มีความรับผิดชอบ จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องแก่นักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่มีการคำนึงถึงการ

มีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการคิด วางแผน ปฏิบัติตามแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวอันจะก่อให้เกิดในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย ในที่สุด ท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพ ซึ่งท้องถิ่นในที่นี่เริ่มต้นในระดับรากหญ้า จนถึงการปกครองส่วนท้องถิ่น และอาจรวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

หากการท่องเที่ยวใดมีองค์ประกอบที่สมบูรณ์ตามลักษณะที่กล่าว จัดได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สมบูรณ์ หากขาดหรือปราศจากข้อใดข้อหนึ่งไปความสมบูรณ์จะลดน้อยลง จนอาจกลายเป็นการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น ๆ

3. มาตรฐานคุณภาพทางการท่องเที่ยว

องค์การอนามัยโลก (อ้างถึงในชุกถิ่น อุณวิจิตร 2546 : 18) ได้เสนอแนะและกำหนดความหมายของคุณภาพมาตรฐานทางการท่องเที่ยวได้ว่า คุณภาพมาตรฐานเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการที่แสดงถึงความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว มีความเป็นธรรมในสินค้าทุกชนิดที่เป็นความต้องการของนักท่องเที่ยวอย่างน้อย 6 เรื่อง ถือว่ามีความสำคัญ ได้แก่

1. มีคุณภาพด้านความปลอดภัย
2. มีคุณภาพด้านสุขอนามัย
3. คุณภาพของการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวและการบริการ
4. มีความโปร่งใส ผู้บริโภคสามารถตรวจสอบข้อเท็จจริงของราคาทั้งหมดได้ ซึ่งในประเด็นนี้โยงไปถึงการคุ้มครองผู้บริโภค
5. มีความเป็นของแท้ สินค้าการท่องเที่ยวที่นำเสนอควรเป็นของแท้ที่มีความเชื่อมโยงกับภูมิหลังทางธรรมชาติและวัฒนธรรมของท้องถิ่น แม้ว่าสินค้านั้น ๆ เป็นสิ่งที่พัฒนาขึ้นมาใหม่ หรือคิดแปลงให้เข้ากับความต้องการของนักท่องเที่ยวก็ตาม
6. ความกลมกลืนกับผู้คนและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งความกลมกลืนนี้จะเป็นตัวบ่งบอกถึงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวในระยะปานกลางและระยะยาวด้วย

4. มาตรฐานคุณภาพการท่องเที่ยวของประเทศไทย

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ้างถึงในชุกถิ่น อุณวิจิตร. 2546 : 19) ได้ประเมินว่าประเทศไทยจัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานและถือเป็นคุณภาพได้ต้องอยู่ในเงื่อนไข ดังนี้

1. มีแหล่งท่องเที่ยวที่งดงาม ไม่อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมหรือถูกทำลาย
2. คงประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม ดำรงเอกลักษณ์ของไทยให้เป็นที่รู้จักทั่วโลก
3. สิ่งแวดล้อมปลอดจากมลพิษ
4. ปลอดภัยจากอาชญากรรม อุบัติเหตุและโรคภัยไข้เจ็บ
5. มีระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในปริมาณที่เหมาะสม สะดวก และมีการบริการที่มีคุณภาพ
6. มีการคมนาคมที่ติดต่อถึงกันได้ทุกระบบ
7. มีระบบการคมนาคมสาธารณะที่ติดต่อกันทั่วโลก ได้ทุกเมืองท่องเที่ยวหลัก
8. ประชาชนมีความพร้อมที่จะให้บริการในมาตรฐานสากลและมีส่วนร่วมอย่างสูงสุดในการได้รับสวัสดิการอย่างเท่าเทียมกัน

5. หลักเกณฑ์การกำหนดแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศพร้อมบริการ

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ้างถึงในชุกลิน อุณวิจิตร และคณะ. 2546 :19 – 20) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีคุณภาพตรงตามมาตรฐานสากล กองอนุรักษ์การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมกับสมาคมไทยท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และผจญภัยได้กำหนดหลักเกณฑ์การจัดการไว้ดังนี้

1. เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่มีระบบนิเวศสมบูรณ์
2. มีความพร้อมในการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติภายในศูนย์มีบริการอำนวยความสะดวกเบื้องต้น มีเคาเตอร์บริการข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องสุขา มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม
3. มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ทั้งเส้นทางไปและกลับทางเดิม เส้นทางเป็นวงกลม ระยะทางตั้งแต่ 1 กิโลเมตรขึ้นไป
4. มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาธรรมชาติเป็นระยะ ๆ เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
5. มีแผนที่และคู่มือแนะนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมายเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
6. มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ จำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้ง ต่อวัน
7. มีมัคคุเทศก์หรือคนนำทางท้องถิ่น
8. มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กรภาครัฐใน ส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และองค์กรพัฒนาเอกชน

9. มีนโยบายต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชัดเจน เช่น การจัดการขยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการมลพิษต่างๆ และการฟื้นฟูองค์ความรู้ท้องถิ่น

10. มีแผนพัฒนาบุคลากรและการบริการสู่ระดับมาตรฐานสากล

11. หากแหล่งท่องเที่ยวที่มีที่พักแรม จะต้องเป็นที่พักแรมระดับการรักษาสิ่งแวดล้อม มนัส สุวรรณ และคณะ (2544 : 25) ได้กำหนดกรอบสำหรับตรวจมาตรฐานคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวไว้ 7 ด้าน ดังนี้

1. ด้านลักษณะทางกายภาพของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความสมบูรณ์ และความมีชื่อเสียงของแหล่งท่องเที่ยว
2. ด้านการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การจัดการขยะมูลฝอย คุณภาพน้ำ คุณภาพอากาศ คุณภาพเสียง และความเปราะบางด้านสิ่งแวดล้อม
3. ด้านเศรษฐกิจสังคม ได้แก่ ผลประโยชน์ต่อชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเอง การมีส่วนร่วมของชุมชน ความเข้มแข็งของชุมชนและวัฒนธรรม
4. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ คุณค่าทางอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ คุณค่าทางประวัติศาสตร์ ทางสังคมและทางสุนทรียศาสตร์
5. ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีทางสุนทรียภาพ ทางวิชาการและการศึกษา คุณค่าทางสังคมขนาด ความสำคัญของกลุ่มสิ่งก่อสร้างสภาพทางกายภาพในปัจจุบัน ความเสี่ยงต่อการเสื่อมสภาพ
6. ด้านคุณค่าทางการเรียนรู้และการศึกษา ได้แก่ ผลประโยชน์และการคุ้มค่าในการเรียนวิธีการเผยแพร่เนื้อหาความรู้ การใช้แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการศึกษา การปรับปรุงกระบวนการให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง
7. ด้านการบริหารและการจัดการ ได้แก่ ประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรและพลังงาน การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก การให้ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การบริหารบุคลากรและงบประมาณ การปฏิบัติตามระเบียบ ข้อบังคับและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกในคุณค่าของการท่องเที่ยว

จากความหมายและนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ที่หมายถึงรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการท่องเที่ยวที่รักษาคุณภาพทั้งการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรม อันจะนำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ที่มีจุดหมายเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุนทรียภาพ โดยใช้ทรัพยากรอันมีคุณค่าและชาญฉลาด สามารถรักษาเอกลักษณ์ ความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์นานที่สุด

การมีส่วนร่วมของชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วม คำว่า“ การมีส่วนร่วม “มีผู้ให้ความหมายและความแตกต่างกันไปตามความเข้าใจและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลในแง่ของแนวคิด หลักการ กระบวนการ และวิธีปฏิบัติ ดังนี้

ภูวัฒน์ ภูมิมณี (2526 : 253) และนเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 10) ได้ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนาตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุด กระบวนการ ได้แก่ การวิจัย (การศึกษาชุมชน) การวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผล ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ในกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จะต้องเปิด โอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดความต้องการของตนเองในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร

องค์การอนามัยโลกและยูนิเซฟ (1978 : 11) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดกระบวนการ และโครงสร้างหน้าที่ที่ประชาชนในชนบทสามารถที่จะแสดงออกถึงความต้องการของตน การจัดอันดับความสำคัญของการเข้าร่วมในการพัฒนา และได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้น โดยเน้นการให้อำนาจการตัดสินใจแก่ประชาชนในชนบท

เกอร์เนอร์ (อ้างถึงในแพทริเซีย ลันด์ 1999 : 125) กล่าวว่า การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจและควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับจากการพัฒนาเพียงอย่างเดียว

สายทิพย์ สุกดีพันธ์ (2534 : 92) กล่าวว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกการพัฒนาจากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาโดยประชาชน การมีส่วนร่วมของประชาชนจึงหมายถึง การตื่นอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้ประชาชน ๆ ต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผน และดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ การพัฒนา และการกำหนดอนาคตของเขา

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 2) กล่าวว่า การที่ประชาชนหรือชุมชน พัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้ และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจ สังคม ทำให้ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญาซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2527 : 6-7) ให้ความหมาย ของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาว่า การมีส่วนร่วมคือ กระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริม สนับสนุน และสร้าง โอกาสให้ประชาชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มคน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปแบบ

ต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องรวมกัน ให้บรรลุตาม วัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้ คือ

1. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน หรือเพื่อสร้างสิ่งใหม่ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
2. ร่วมวางแผนนโยบายหรือแผนงาน หรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไข ปัญหาและสนองความต้องการของชุมชน
3. ร่วมตัดสินใจการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
4. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ
5. ร่วมลงทุนในกิจกรรมโครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและ หน่วยงาน
6. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการและกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมาย ที่วางไว้
7. ร่วมควบคุม ติดตามประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรม ที่ได้ทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาล ให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ไพโรจน์ สุขสัมฤทธิ์ (2531 : 25) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งอาจ หมายความว่า การมีส่วนร่วมที่องค์การสหประชาชาติอ้างไว้ว่า การมีส่วนร่วมจะต้องมีความหมาย ครอบคลุมถึง การที่ประชาชนมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนา มีส่วนร่วม ช่วยเหลือในการปฏิบัติตามโครงการพัฒนา มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอนในกระบวนการ พัฒนา และยังได้แสดงระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 7 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ถูกบังคับ	เท่ากับไม่มีส่วนร่วม
ระดับที่ 2 ถูกล่อ	เท่ากับมีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 3 ถูกชักชวน	เท่ากับมีส่วนร่วมน้อย
ระดับที่ 4 ถูกสัมภาษณ์ความต้องการ	เท่ากับมีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 5 มีโอกาสเสนอความเห็น	เท่ากับมีส่วนร่วมปานกลาง
ระดับที่ 6 มีโอกาสเสนอโครงการ	เท่ากับมีส่วนร่วมในระดับสูง
ระดับที่ 7 มีโอกาสตัดสินใจด้วยตนเอง	เท่ากับมีส่วนร่วมในอุดมคติ

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2545 :114) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การมีส่วนร่วม ในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่ม จนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและ

เทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตาม ประเมินผลรวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยการพัฒนาดังกล่าวจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน

เกลียว บุรีภักดิ์ (2545 : 113 -114) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนา เข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนา มิใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้เป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวร

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (อ้างถึงใน คณะกรรมการประเมินผลการเพิ่มค่าใช้จ่ายภาครัฐ 2542 : 10) ได้กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนา ซึ่งมี 4 ระดับ คือ

1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหา และการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินงานกิจกรรม
3. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

เฉียบ ไทยยิ่ง (2529 : 116-117) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชน 6 ขั้นตอน เรียกว่า 6 ร่วม ดังนี้

1. ร่วมอยู่ร่วมกันและรับรู้ปัญหา
2. ร่วมทำงานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับชุมชน
3. ร่วมคิดร่วมศึกษาปัญหาชุมชน
4. ร่วมกันพัฒนาแก้ปัญหาชุมชน
5. ร่วมสรุปและประเมินผล
6. ร่วมรับผลและพัฒนาขั้นต่อไป

อकिन รหัสพัฒน์ ม.ร.ว. (2539 : 116) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการพัฒนาไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การพิจารณาปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

ขั้นที่ 2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาสาเหตุแห่งปัญหา

ขั้นที่ 3 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการค้นหาและพิจารณาวิธีการ ในการแก้ปัญหา

ขั้นที่ 4 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นที่ 5 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา

เอ็ดการ์โด ที. วาเลนบูเล่ (Edgardo T. Valenuale.1989) (อ้างถึงในสถาบันดำรงราชานุภาพ. 2539 : 118) ได้ชี้ประเด็นสำคัญของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนต้องสร้างขึ้นบนรากฐานที่ยึดมั่นว่าประชาชนเป็นผู้มีอำนาจที่แท้จริงไม่ใช่รัฐ จึงต้องยึดมั่นในหลักการดังนี้

1. ประชาชนต้องมีความเคารพในตนเอง
2. ประชาชนมีเสรีภาพที่รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มองค์กรและทำการเคลื่อนไหว
3. ประชาชนจะต้องเป็นเจ้าของและควบคุมดูแลทรัพยากรและกิจกรรมของพวกเขา
4. ประชาชนมีเสรีภาพที่จะเลือกและมีสิทธิที่จะปฏิเสธ

ศิริกุล กสิวิวัฒน์ (2546 : 20 -21) ได้ให้ความหมายของลักษณะการมีส่วนร่วมไว้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา ประชาชนอาจจะเข้าร่วมด้วยกระบวนการตัดสินใจว่าจะทำอะไร เข้าร่วมในการนำโครงการไปปฏิบัติด้วยความเต็มใจและสมัครใจ อาจเกิดขึ้นอย่างฉับพลันหรือเกิดจากการชักชวนก็ได้ แต่ต้องไม่ถูกบังคับ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในการเสียดสีบางสิ่งบางอย่างเป็นต้นว่า แรงงาน เงิน วัสดุ เวลา ความคิด หรือการมีส่วนร่วมเป็นกรรมการต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีความรู้สึกรับผิดชอบ เสียดสี และร่วมกิจกรรมพัฒนาในขอบเขตที่กว้างขวางกว่าผู้ไม่ได้เป็นกรรมการ

ลี. เจ.แคร์รี่, (Lee.J.Cary,1970 : 147) (อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ 2546 : 206) ได้กล่าวถึง ลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยแบ่งตามบทบาทและหน้าที่ของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนา เช่นเป็นสมาชิก เป็นผู้เข้าประชุม เป็นผู้บริจาคเงิน เป็นกรรมการ เป็นประธาน

ขงยุทธ บุราสิทธิ์ (อ้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ 2546 : 206) มีความคิดเห็นสอดคล้องของลักษณะการมีส่วนร่วมของประชาชน คือการเข้าร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม เป็นผู้เข้าร่วมประชุม เป็นสมาชิกที่ช่วยบริจาคเงิน เป็นกรรมการ เป็นประธานกรรมการ

กรรณิกา ชมคติ (2524 : 11-13) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชนเพิ่มเติมว่า การมีส่วนร่วมประชุม ร่วมออกเงิน ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมเป็นผู้นำ ร่วมสัมภาระ ร่วมชักชวน ร่วมบริโภคร่วมเป็นผู้ริเริ่ม ร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน หรือเป็นลูกจ้าง ร่วมออกวัสดุอุปกรณ์

จินตนา ทองรอด (2529 : 97) ได้ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมใน โครงการข้าวนา น้ำฝนในเขตเกษตรล้ำหลังของชาวนา : ศึกษาเฉพาะกรณี หมู่บ้านหนองเส้า ตำบลแม่เปา กิ่งอำเภอพญามังราย จังหวัดเชียงราย พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ซึ่งสามารถจัดลำดับจากมากไปน้อย ดังต่อไปนี้ คือ ร่วมในการสละเงิน สละแรงงาน ร่วมในการเข้าประชุม สละวัสดุอุปกรณ์ ร่วมในการวางแผน ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมเชิญชวนชาวบ้าน ร่วมรับผิดชอบ หรือควบคุมการดำเนินการ ร่วมติดตามการดำเนินงาน ทั้งนี้โดยแบ่งตามอำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม

คือ การเป็นประธาน เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก เป็นผู้เข้าร่วมประชุม และแบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การสนับสนุนทรัพยากร คือการการสนับสนุนเงิน วัสดุอุปกรณ์ แรงงาน หรือการช่วยทำกิจกรรม ก็คือการการเข้าร่วมในการวางแผน การประชุมแสดงความคิดเห็น การดำเนินการ การติดตามและการประเมินผล

2. อำนาจหน้าที่ของผู้เข้าร่วม คือ เป็นผู้นำ เป็นกรรมการ เป็นสมาชิก ซึ่งลักษณะการมีส่วนร่วมนี้ แสดงถึงระดับอำนาจของผู้เข้าร่วม จึงมีการโต้แย้งว่าการมีส่วนร่วมโดยใช้วิธีการพัฒนาความสามารถของประชาชนเป็นเพียงการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าร่วมเพียงบางส่วน เพราะในหลายกรณีประชาชน ไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการตัดสินใจ ทางออกที่ควรเป็น คือการเสริมสร้างพลังอำนาจแก่ประชาชน

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องกับชาวบ้านต่อการเข้ามีส่วนร่วม คือ

1. ชาวบ้านยังมองไม่เห็นความสำคัญในบทบาทของตนเอง
2. เกิดความเบื่อหน่ายต่อการทำงานของทางราชการ
3. มีภาระหน้าที่ส่วนตัวและในครอบครัว
4. ชาวบ้านขาดความสามัคคี และมีการแบ่งพรรคแบ่งพวก
5. ชาวบ้านบางคนเห็นแก่ประ โยชน์ส่วนตัว และมีความคิดเห็นไม่ตรงกัน
6. ผู้นำหมู่บ้าน ไม่ได้ได้รับความเชื่อถือและศรัทธาจากชาวบ้านเท่าที่ควร

บัณชร อ่อนคำ (2545:116) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมตามขั้นตอนของการพัฒนา 5 ขั้น ไว้คือ

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2. มีส่วนร่วมในการวางแผน โดยประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการและแนวทางดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากรและแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3. มีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงาน ประสานงานและดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. มีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงรับ หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาด้านวัตถุและจิตใจ

5. มีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนา เป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินผลว่า การพัฒนาที่ได้กระทำไปนั้นสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด

ภารเดช พัทธ์วิเชียร (2542 : 21) กล่าวไว้ว่า การมีส่วนร่วม เราต้องสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนด้วยความอดทนและตั้งใจจริง รวมทั้งสร้างความเข้าใจแก่นักธุรกิจด้วยว่า สังคม ชุมชนชาติ วัฒนธรรม เป็นทุนด้วย หากไม่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย หรือชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมธุรกิจ จะพบกับปัญหาสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมตามมา

อรรดจักร์ สัตยานุรักษ์ (2542 : 21) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมชุมชนว่า ชุมชนจะต้องสามารถรับและปฏิเสธการท่องเที่ยวได้ ชุมชนต้องสามารถร้องเรียนบริษัทนำเที่ยวที่ทำความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อม ชุมชน และสังคมได้

สรสวัสดิ์ อาสาสรรพกิจ (2543 : 21) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว หมายถึง กระบวนการที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้นๆ ได้ร่วมกันคิดพิจารณาและตัดสินใจในการจัดการท่องเที่ยวในด้านที่ตนมีความถนัด และมีศักยภาพเพียงพอ รวมทั้งโอกาสที่จะได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ระหว่างภาครัฐภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่นนั้น

พงนา สวนศรี (2539 : 21) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวโดยการมีส่วนร่วมของประชาชน ได้ให้ข้อสรุปว่า การจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้น ชาวบ้านไม่ได้มองที่รายได้เป็นหลัก แต่มองว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งในการเผยแพร่ปัญหาให้คนภายนอกรับรู้ และการได้พานักท่องเที่ยวไปในที่ต่าง ๆ นั้นเป็นไปด้วยความเต็มใจ ภาคภูมิใจในสิ่งที่ตนเองมี และสิ่งที่สำคัญคือ การได้แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

อนก นาคะบุตร (2536 : 84) ได้กล่าวถึง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปขององค์กร กลุ่มเครือข่าย มี 3 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 กระบวนการพัฒนา เกษตรปึงเจก ในท้องถิ่นจะมีเกษตรกรที่มีลักษณะ ปัญญาชนที่มีความสามารถในการวิเคราะห์ ก้นคิด ทดลอง ลองทำและสรุปจากบทเรียนในท้องถิ่นผสมผสานกับเทคโนโลยีจากภายนอกและนำเข้าไปพัฒนาโดยการดูงาน เสวนาเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์ ดัดสินใจลงมือทำจากการลองผิดลองถูก

ระดับที่ 2 กระบวนการพัฒนาองค์กร / กลุ่มระดับหมู่บ้านนักพัฒนาต้องเป็นผู้กระตุ้นชาวบ้านให้เกิดการเรียนรู้ โดยการจัดเวที วิเคราะห์ปัญหาในหมู่บ้าน และการกระจายไปยังหมู่บ้านใกล้เคียง

ระดับ 3 กระบวนการพัฒนาเครือข่ายและองค์กรระหว่างหมู่บ้านการยกระดับองค์กรของชาวบ้าน โดยมีการเชื่อมโยงองค์กร 2 ระดับเป็น เครือข่ายเพื่อร่วมกันจัดการและแก้ไขปัญหา

นเรศ สงเคราะห์สุข (2541 : 118-119) ได้ให้ความหมายว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี 2 ด้าน คือ

เลขทะเบียน.....	131181
วันที่.....	
เลขหมู่หนังสือ.....	

1 การจัดการกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสมสามารถทำได้หลายวิธี ดังต่อไปนี้

- 1.1 การจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่าง ๆ
- 1.2 การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชน และระหว่างชุมชน
- 1.3 การจัดทัศนศึกษาดูงานและการเชิญผู้มีประสบการณ์มาให้ข้อคิดเห็นและแลกเปลี่ยนแนวคิดประสบการณ์
- 1.4 การจัดฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้าน
- 1.5 การลงมือปฏิบัติจริง
- 1.6 การถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนจะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

2. การพัฒนาผู้นำและเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจ ในความรู้หรือความสามารถที่มีอยู่ จะช่วยให้ผู้นำสามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ปัญหาหรือกิจกรรมการพัฒนาได้

- 2.1 โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำ ภายในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่กว้างขวางและชัดเจนขึ้น
- 2.2 สนับสนุนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
- 2.3 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและการจัดองค์กรร่วม

สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม มีบทบาทในการคิดริเริ่ม ตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชน เข้าร่วมปฏิบัติงาน และร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเอง ไม่ใช่เป็นฝ่ายตั้งรับจากการพัฒนาอย่างเดียว ชุมชนต้องช่วยกันสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนเอง และการมีส่วนร่วมตั้งแต่ต้นจนเสร็จสิ้นโครงการ การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้นั้น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องยอมรับปรัชญาที่ว่ามนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับความเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับความเป็นจริงที่ว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง โดยให้ชุมชนได้แสดงความเข้มแข็งออกมา การตัดสินใจแก้ไขปัญหาและ

จัดการพัฒนาด้วยพลังของคนในชุมชนเองอาจใช้วิธีการจัดเวที วิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกัน ในประเด็นต่าง ๆ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ และ จัดทัศนศึกษาดูงานระหว่างกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน ฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติจริง ดอคประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม

แนวคิดการบริหารองค์การและการจัดการองค์การ

การบริหารองค์การลำพังคน ๆ เดียวไม่สามารถที่จะกระทำให้งานทั้งปวงบรรลุถึงวัตถุประสงค์ที่วางไว้ จำเป็นที่ต้องอาศัยพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ร่วมใจกันทำงานเพื่อให้งานนั้นบรรลุผลตามที่ปรารถนา ปัจจัยที่จะช่วยให้เกิดผลสำเร็จดังกล่าวก็คือ ความสามารถในการบริหารหรือการจัดการ เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้มีผู้ทรงคุณวุฒิทางการบริหารหลายท่านได้ให้หลักการบริหารงานที่ดีมีประสิทธิภาพไว้ ดังต่อไปนี้

พิทยา บวรวัฒนา (2538 : 32) ได้เสนอแนวความคิดทางการบริหารและเสนอข้อความเกี่ยวกับทฤษฎีองค์การของ Gulick และ Urwick ที่เรียกว่า POSDCoRB ไว้ดังนี้

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดเป้าหมายขององค์การว่าควรทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์อะไร และจะดำเนินการอย่างไร
2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การจัดตั้งโครงสร้างอำนาจอย่างเป็นทางการภายในองค์การเพื่อประสานงานหน่วยงานย่อยต่าง ๆ ให้สามารถบรรลุเป้าหมายขององค์การได้
3. การบรรจุ (Staffing) หมายถึง หน้าที่ด้านการบริหารงานบุคคลเพื่อฝึกอบรมเจ้าหน้าที่และจัดเตรียมบรรยากาศในการทำงานที่ดีไว้
4. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การที่หัวหน้าฝ่ายบริหารมีหน้าที่ต้องตัดสินใจอยู่ตลอดเวลา โดยพยายามนำเอาการตัดสินใจดังกล่าวมาเปลี่ยนเป็นคำสั่งและคำแนะนำ นอกจากนี้ยังหมายถึง การที่หัวหน้าฝ่ายบริหารต้องทำหน้าที่เป็นผู้นำองค์การ
5. การประสานงาน (Co-ordinating) หมายถึง หน้าที่สำคัญต่าง ๆ ในการประสานส่วนต่าง ๆ ของงานให้เข้าด้วยกัน
6. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในองค์การให้ทุกฝ่ายทราบ ทั้งนี้อาจใช้วิธีการต่าง ๆ เช่น การวิจัยและการตรวจสอบ
7. งบประมาณ (Budgeting) หมายถึง หน้าที่ที่เกี่ยวกับงานงบประมาณในรูปแบบของการวางแผนและการควบคุมด้านการเงินและการบัญชี

บรรจง อภิศติกุล และสุรินทร์ ม่วงทอง (2536 : 6) ได้เสนอแนวคิด Henri Fayol ในการบริหารองค์การ ต้องมีหลักการบริหาร ดังนี้

1. การวางแผน	Planning
2. การจัดองค์การ	Organizing
3. การบังคับบัญชา	Commanding
4. การประสานงาน	Co-ordinating
5. การควบคุมงาน	Controlling

การจัดองค์การ

การจัดระเบียบภายในองค์การต่าง ๆ เพื่อให้การทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ จะต้องมีองค์ประกอบและมีสัมพันธภาพในงาน มีข้อที่น่าพิจารณา รวมทั้งทฤษฎีหลายประการ เช่น

1. มีนโยบายอันแจ่มแจ้ง หมายถึง ในการปฏิบัติงานนั้น ผู้ร่วมปฏิบัติงานจะต้องทราบว่านโยบายว่าอย่างไร และวัตถุประสงค์อย่างไร
2. มีศูนย์กลางอำนาจในการบริหารงาน ควรจะต้องมีบุคคลหนึ่งบุคคลใดที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง
3. ระบุหน้าที่การทำงานอย่างชัดเจน คือ มีการจัดระเบียบที่แน่นอน ความสัมพันธ์ในการปฏิบัติงาน ความเป็นผู้นำและการประสานงาน
4. มีการจัดระบบวิธีการทำงานที่เหมาะสม การบริหารงานขององค์การนั้นมีเทคนิคและวิธีโดยที่องค์การเองก็มีรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น การที่จะเลือกจัดวางระเบียบแบบแผนในการบริหารงานขององค์การให้เหมาะสม การเลือกวิธีการและจัดวางระบบการบริหารให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ลักษณะของงานและรูปแบบขององค์การจึงมีความสำคัญอยู่มาก
5. มีการอำนาจที่ดี หมายความว่ารวมถึง การจัดให้มีการติดต่อสื่อสาร (Communication) มีการสั่งงานที่ดี
6. จัดให้มีองค์การสามารถสนองต่อสภาวะการณ์ อันผันแปรได้ เนื่องจากองค์การประกอบด้วยบุคคลหลายประเภทหลายแบบ มีความต้องการต่างกัน ดังนั้นลักษณะของการจัดองค์การที่ดีจึงควรสนองกับภาวะแวดล้อม หรือความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ และเพื่อความอยู่รอดและความเจริญก้าวหน้าขององค์การ

บำรุง บุญปัญญา (2528 : 84-89) ได้พิจารณาปัจจัยด้านประชาชน ได้กล่าวว่า ประชาชน ต้องเป็นตัวหลักในการแก้ไขปัญหา การทำกิจกรรมการพัฒนาจะต้องสอดคล้องกับความต้องการ และปัญหาของชุมชน โดยมีหน่วยงานภายนอกเป็นผู้สนับสนุนเท่านั้น และนอกจากนี้ยังมีปัจจัย ที่เกี่ยวข้องกับมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาด้านการบริหารจัดการในประเด็นที่คล้ายกัน เช่น

1. การติดต่อสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ
2. การเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน
3. การได้รับการอบรม การศึกษาดูงาน และการได้รับข้อมูลข่าวสาร
4. การมีความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ในการทำงาน

ฉลาตชาย รมิตานนท์ (อ้างถึงในทวิทอง หงษ์วิวัฒน์ บรรณาธิการ, 2537 : 136-140)

ได้กล่าวถึง แรงจูงใจจากการได้เห็นความสำเร็จในการทำกิจกรรมของกลุ่ม เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิด การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ดังนี้คือ

1. เงื่อนไขทางการเมืองการปกครอง สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

1.1 การกระจายอำนาจทางการเมืองออกไปในทุกระดับและการกระจายอำนาจในการ ตัดสินใจให้ประชาชน

1.2 สภาพทางเศรษฐกิจ วัฒนธรรม และสภาพของชุมชน เปิดโอกาสให้ประชาชน เข้าร่วม

- 1.3 สิทธิความเป็นพลเมือง

2. เงื่อนไขของโครงการพัฒนา

2.1 โครงการพัฒนาต้องมีความสะดวกกับประชาชนที่จะมาเข้าร่วม มีการกระจาย ความรับผิดชอบ

- 2.2 ชาวบ้านร่วมกันเป็นเจ้าของ

- 2.3 มีการพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำ และมีการเสริมด้านวิชาการแก่สมาชิกกลุ่ม

3. เงื่อนไขของนักพัฒนา

3.1 ความตั้งใจมุ่งมั่นในการทำงานพัฒนาและความพร้อมที่จะทำงานร่วมกับ ประชาชน

- 3.2 รับฟังปัญหาและร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน

- 3.3 ศึกษาชุมชนร่วมกับประชาชน

- 3.4 การสนับสนุนด้านกำลังใจ เพื่อให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหา

- 3.5 การสนับสนุนด้านวิชาการและเทคโนโลยี

4. เงื่อนไขของผู้นำ

- 4.1 มีประวัติการทำงานเพื่อส่วนรวม
- 4.2 มีความจริงใจและตั้งใจในการปรับปรุงสภาพของชุมชน
- 4.3 ได้รับการยอมรับนับถือจากชาวบ้าน
- 4.4 มีความสามารถในการกระตุ้นชาวบ้านให้เห็นถึงปัญหา

5. เงื่อนไขทางการบริหารจัดการ

5.1 การประสานงานการดำเนินงานกับองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคเอกชน

5.2 ศักยภาพของชุมชนในการบริหารจัดการ

5.3 การมีกองทุน หรือทรัพย์สินที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันเป็นเจ้าของ

6. เงื่อนไขทางสังคม – จิตวิทยา

6.1 ความสนใจและความห่วงกังวลร่วมกัน

6.2 ความเดือดร้อน ความไม่พึงพอใจร่วมกัน

6.3 การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนในทิศทางที่ปรารถนา

6.4 การเห็นประโยชน์ในการเข้าร่วม

6.5 การมีอิสรภาพและมีเวลาที่จะมีส่วนร่วม

6.6 แรงจูงใจจากความสำเร็จของกลุ่ม

สรุปได้ว่า การบริหารองค์การและการจัดการองค์การโดยเงื่อนไขของการบริหารจัดการ เพื่อให้มีการบริหารงานอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องมีการจัดระเบียบกฎเกณฑ์ภายในองค์การ มีนโยบาย และวัตถุประสงค์ชัดเจน มีการติดต่อสื่อสารหรือการสั่งการที่ดี มีการอำนวยความสะดวกที่ดี สมาชิกของชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการ การมีกองทุนหรือทรัพย์สินที่สมาชิกในกลุ่มร่วมกันเป็นเจ้าของ มีสัมพันธภาพอันดีในองค์กร เป็นทีมงานที่เข้มแข็ง มีแรงจูงใจทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารงานสำเร็จลุล่วงได้

แนวคิดทฤษฎีกลุ่ม

ความหมายของ “กลุ่ม” มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

คไวท์ แซนเดอร์สัน (Dweight Sanderson) อ้างถึงใน พัฒน์ บุญרכתพันธุ์ (2517 : 147) ได้ให้คำนิยามของกลุ่มไว้ว่า กลุ่มคือ “บุคคลรวมกันตั้งแต่สองคนขึ้นไป โดยมีแบบแผนของการปฏิบัติต่อกันในทางจิตวิทยาและเป็นที่ยอมรับกันในสมาชิกของกลุ่มเองและรวมทั้งกลุ่มอื่น ๆ ด้วย ทั้งนี้ก็เนื่องจากกลุ่มมีแบบอย่างของพฤติกรรมร่วม โดยเฉพาะ

พัฒนา นุชรัตนพันธ์ (2517 : 148) อธิบายถึงกลุ่มในความหมายของงานพัฒนาชุมชนว่า หมายถึง มวลชนที่คิดได้รวมกันได้ ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป และมารวมกันเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อรวมกันแล้วในที่สุดก็จะสามารถเกิดพลังขึ้น ถ้ามีการจัดตั้งและวิธีการดำเนินงานที่แน่นแฟ้นและเคลื่อนไหวไปในทิศทางที่วางไว้ เมื่อประชาชนเกิดความเชื่อถือ ก็จะให้ความสนับสนุน เมื่อประชาชนสนับสนุนมากยิ่งขึ้น กลุ่มก็เคลื่อนไหวมากขึ้น ทำให้กลุ่มนั้นขยายผลได้กว้างขวาง เมื่อกลุ่มขยายผลกว้างขึ้น พลังกลุ่มและขีดความสามารถของกลุ่มจะสูงขึ้น กลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในชุมชนก็จะเข้ามารวมหรือสนิทเข้ากันด้วย ทำนองเดียวกันแม่เหล็กซึ่งเมื่ออุณหภูมิของแม่เหล็กเรียงไปทิศเดียวกัน ก็จะเกิดเป็นพลังแม่เหล็กดูดเหล็กต่าง ๆ ได้ และอุณหภูมิของแม่เหล็กจะทำให้เหล็กที่ถูกดูดกลายเป็นแม่เหล็กไปด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มที่แข็งแกร่งจะช่วยกลุ่มที่อ่อนแอ การมารวมกันไม่เพียงแต่มารวมกันเฉย ๆ แต่มุ่งให้ต่างคนต่างได้รับความพอใจต่างมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการมาร่วมกัน มุ่งบรรลุถึงจุดประสงค์นั้น และมีความปรารถนา ร่วมกันในอันที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ ในชุมชนให้หมดสิ้นไป โดยคำนึงถึงขีดความสามารถของตนเป็นหลัก

พัฒนา นุชรัตนพันธ์ ได้สรุปความหมายของกลุ่มและมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

1. คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศ มารวมกันหรือมาปรึกษาร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อที่จะแก้ไขหรือจัดข้อขัดข้องในเรื่องนั้น ๆ หรือปัญหานั้น ๆ ให้หมดไป หรือให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองที่มีจุดมุ่งหมายไว้
2. มีความสนใจร่วมกัน ความสนใจร่วมกันนี้มักจะแสดงออกได้ชัดจากวัตถุประสงค์ของกลุ่ม กลุ่มทุกกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ ความสนใจร่วมกันนี้จะเป็แรงดึงดูดให้สมาชิกรวมกลุ่มกัน เพื่อได้รับประโยชน์จากความสนใจนั้น ๆ ถ้าหากกลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้ กลุ่มจะเริ่มสลายตัวแตกแยก
3. การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดก็คือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษ และมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกันมากกว่าที่จะมีต่อบุคคลภายนอกกลุ่ม ในกลุ่มสมาชิกจะมีความรู้สึกรับรู้ต่อสมาชิกอื่นๆ ที่ร่วมอยู่ในที่เดียวกัน และให้ความสำคัญต่อสมาชิกนั้นๆ ตามบทบาทและฐานะ

สรุปความหมายของกลุ่ม ประกอบด้วย

1. มีสมาชิกตั้งแต่สองคนขึ้นไป
2. มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน
3. มีจุดมุ่งหมาย การกระทำกิจกรรมร่วมกัน

ประเภทของกลุ่ม

พัลมัน บุนชรัตพันธ์ (2517 : 149) กล่าวไว้ว่าในการจัดประเภทของกลุ่ม เป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. กลุ่มที่เป็นทางการ (Formal Group) ซึ่งทุกฝ่ายภายในกลุ่มประเภทนี้ค่อนข้างที่จะมีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน มีกฎเกณฑ์แบ่งความรับผิดชอบกันเป็นสัดส่วนเป็นกลุ่มที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่กว่า มีพิธีการมากกว่าธรรมดา ถือหลักการติดต่อกันในทางสังคมเป็นใหญ่ หรือพูดง่าย ๆ กลุ่มประเภทนี้จัดตั้งขึ้นมาเพื่อที่จะปฏิบัติงานซึ่งต้องใช้ความชำนาญพิเศษเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ และนับเป็นกลุ่มที่มีเสถียรภาพมั่นคง ตัวอย่างที่เห็นได้ง่ายของกลุ่มประเภทนี้คือ หน่วยราชการต่าง ๆ ซึ่งมีระเบียบวินัยและสายบังคับบัญชาที่แน่นอน เป็นต้น ในบางครั้งเราเรียกกลุ่มประเภทนี้ว่ากลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Group) กลุ่มที่เป็นทางการนี้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1.1 กลุ่มชนิดถาวร ซึ่งกลุ่มนี้เป็นหัวใจสำคัญของสังคมหรือองค์การต่าง ๆ เช่น คณะผู้บริหารชั้นสูง แผนกต่าง ๆ ของห้างร้านหรือบริษัท คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มสหกรณ์ กลุ่มชาวนา กลุ่มสตรี กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นต้น

1.2 กลุ่มชนิดชั่วคราว ซึ่งได้แก่คณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาทำงานโครงการหนึ่งในช่วงระยะเวลาอันจำกัด ผลงานสำเร็จ คณะกรรมการที่ถูกแต่งตั้งเมื่อหมดภาระหน้าที่ แล้วก็เลิกกันไป เช่น คณะกรรมการจัดงานปีใหม่ หรือคณะกรรมการจัดงานวัด เป็นต้น

2. กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal Group) กลุ่มนี้เกิดขึ้นได้โดยสมาชิกมารวมกันเองตามธรรมชาติ หรือที่เรียกกันว่ากลุ่มธรรมชาตินั่นเอง กลุ่มนี้มีขนาดค่อนข้างเล็กกว่า

มรงค์ เส็งประชา (2543 : 32) ได้กล่าวถึงประเภทของกลุ่มว่า กลุ่มอาจแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้มากมาย เช่น กลุ่มทางธุรกิจ กลุ่มทางการศึกษา กลุ่มทางการเมืองการปกครอง แต่ถ้าพิจารณาความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม จะมี 2 ลักษณะ คือ

2.1 กลุ่มปฐมภูมิ เป็นกลุ่มที่มีขนาดค่อนข้างเล็ก สมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดสนิทสนม มีความสัมพันธ์ทางอารมณ์ และมีความรู้สึกต่อกันโดยไม่เกี่ยวข้องกับประโยชน์โดยตรง ตัวอย่างของกลุ่มประเภทนี้ ได้แก่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อนสนิท กลุ่มนันทนาการ เป็นต้น

ลักษณะของกลุ่มปฐมภูมิ มีดังนี้

2.1.1 การสังสรรค์ตามอำเภอใจแล้วแต่จะนึกได้

2.1.2 องค์การไม่แน่ชัด ไม่มีการจัดระเบียบอย่างมีระบบ

2.1.3 ไม่กำหนดหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน

2.1.4 กิจกรรมกระทำตามความพึงพอใจ เหนื่อยนักก็พักผ่อน

2.2 กลุ่มทฤษฎีภูมิ เป็นกลุ่มที่มีขนาดใหญ่กว่ากลุ่มปฐมภูมิ มีสมาชิกจำนวนมาก ทุกฝ่ายภายในกลุ่มประเภทนี้ ก่อนข้างจะมีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน มีกฎเกณฑ์ แบ่งความรับผิดชอบกันเป็นสัดส่วน การผูกพันทางอารมณ์มีความรู้สึกในกลุ่มทฤษฎีภูมิเบาบางลงมาก ความสัมพันธ์มักเป็นไปในรูปไม่ถึงบุคคลเป็นหลัก มีพิธีการมากกว่าธรรมดา ถือหลักการติดต่อกันในทางสังคมเป็นใหญ่ กลุ่มทฤษฎีภูมิมักขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรและนับถือเป็นกลุ่มที่มีเสถียรภาพมั่นคง ตัวอย่างของกลุ่มทฤษฎีภูมิได้แก่ องค์การสำนักงาน กองทัพ สมาพันธ์ กรรมการ เป็นต้น

ลักษณะของกลุ่มทฤษฎีภูมิ มีดังนี้

2.2.1 การจัดระเบียบในการดำเนินงาน

2.2.2 การจัดองค์การ

2.2.3 การกำหนดตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ

2.2.4 การกระทำต่อกันเพื่องานในหน้าที่รับผิดชอบ

องค์ประกอบของกลุ่ม

พัฒนา บูณชรัตพันธ์ (2517:148) ให้ความหมายของกลุ่มว่า กลุ่มต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. คนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา และเพศ มารวมกัน หรือมาปรึกษาหารือกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อแก้ไขหรือขจัดข้อขัดข้องในเรื่องนั้น ๆ หรือปัญหา นั้น ๆ ให้หมดไป หรือให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของตนเองที่มีจุดมุ่งหมายเอาไว้

2. ความสนใจร่วมกัน ความสนใจร่วมกันนี้มักจะแสดงออกได้ชัดเจนจากวัตถุประสงค์ของกลุ่มทุกกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาจะต้องมีวัตถุประสงค์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สมาชิกทุกคนต้องการจะให้บรรลุ ความสนใจร่วมกันนี้ จะเป็นแรงดึงดูดให้สมาชิกร่วมกลุ่มกัน เพื่อได้รับผลประโยชน์จากความสนใจนั้น ๆ ถ้าหากกลุ่มไม่สามารถดำเนินไปสู่วัตถุประสงค์ได้ กลุ่มก็จะเริ่มสลายตัวแตกแยก

3. การปฏิบัติต่อกัน องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดคือ สมาชิกภายในกลุ่มนั้นจะต้องมีความสัมพันธ์เป็นพิเศษ และมีปฏิริยาโต้ตอบซึ่งกันและกัน มากกว่าที่จะมีต่อบุคคลภายนอกกลุ่ม ในกลุ่มสมาชิกจะมีความรู้สึกรับรู้ต่อสมาชิกอื่น ๆ ที่ร่วมอยู่ในที่เดียวกัน และให้ความสำคัญต่อสมาชิคนั้น ๆ ตามบทบาทและฐานะ

หลักการรวมกลุ่ม

พัฒนา บูณชรัตพันธ์ (2517 : 150-155) ได้กล่าวถึง หลักการรวมกลุ่มของประชาชน ในการพัฒนาชุมชนว่า ควรจะเป็นการรวมกลุ่ม 3 ชั้น 8 ตอน สรุปได้ดังนี้

ขั้นที่ 1 ว่าด้วยการจัดตั้งกลุ่ม มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถือ 8 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยผู้นำ จะต้องหาผู้นำกลุ่มที่มีความถนัดในเรื่องโดยเฉพาะ

ตอนที่ 2 ว่าด้วยความต้องการร่วมกัน จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ สมาชิกของกลุ่มมีความต้องการร่วมกัน หรือมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน อาจต้องการแก้ไขปัญหา ร่วมกันหรือดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ดังนั้น จึงต้องสำรวจความต้องการของแต่ละบุคคลก่อนรวมกลุ่ม

ตอนที่ 3 ว่าด้วยการสมัครใจจริง

ตอนที่ 4 ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมคล้ายคลึงกัน

ตอนที่ 5 ว่าด้วยวัยใกล้เคียงกัน

ตอนที่ 6 ว่าด้วยเพศเดียวกัน

ตอนที่ 7 ว่าด้วยความสัมพันธ์ต้องไม่ขัดข้อง

ตอนที่ 8 ว่าด้วยสถานการณ์บีบตัว

ขั้นที่ 2 ว่าด้วยการเคลื่อนไหวของกลุ่ม ซึ่งจะต้องช่วยผลักดันให้เกิดพลังการต่อสู้และพลังการต่อรองในโอกาสต่อไป มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถือ 8 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการส่งเสริมการประชุม พบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ในกลุ่ม

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการส่งเสริมแนวคิด ยกระดับจิตใจ

ตอนที่ 3 ว่าด้วยการส่งเสริมการมีระเบียบวินัย

ตอนที่ 4 ว่าด้วยการส่งเสริมสัมพันธ์ภาพบุคคล ทั้งสมาชิกภายในกลุ่มและบุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับสมาชิกภายในกลุ่มด้วย

ตอนที่ 5 ว่าด้วยการส่งเสริมกิจกรรมให้ต่อเนื่อง

ตอนที่ 6 ว่าด้วยการส่งเสริมวิชาการ

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการส่งเสริมผลประโยชน์ร่วมกัน

ตอนที่ 8 ว่าด้วยการส่งเสริมและดำรงไว้ซึ่งความผูกพันให้ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ในกลุ่ม ให้รู้จักรับผิดชอบร่วมกันกับกลุ่ม

ขั้นที่ 3 ว่าด้วยการเจริญเติบโตของกลุ่ม หมายถึง สมาชิกของกลุ่มเพิ่มจำนวนขึ้นและเกิดกลุ่มใหม่ ๆ ต่อเนื่อง และสัมพันธ์กับกลุ่มที่มีอยู่เดิม ในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเจริญเติบโต มีหลักเกณฑ์ที่ควรยึดถือ 8 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ว่าด้วยการเจริญเติบโตในสหพันธกรรมกลุ่ม เป็นการทำให้กลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งได้ตั้ง ขึ้นตามขั้นที่ 1 และมีพลังการเคลื่อนไหวในขั้นที่ 2 ได้เข้ามาาร่วมกัน

ตอนที่ 2 ว่าด้วยการสร้างหน่วยนำร่วม คือการนำเอาตัวแทนหรือผู้นำของกลุ่ม แต่ละกลุ่มมารวมกัน เรียกว่าตั้งเป็น “หน่วยนำร่วม” ขึ้น

ตอนที่ 3 ว่าด้วยการสร้างผลประโยชน์ร่วม

ตอนที่ 4 ว่าด้วยการสร้างกิจกรรมพึ่งพา

ตอนที่ 5 ว่าด้วยส่วนวิชาการ จากการศึกษาที่กลุ่มได้มีผลประโยชน์ร่วมกันและมี กิจกรรมพึ่งพากันเกิดขึ้นแล้ว ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างความสามารถและประสิทธิภาพกลุ่ม

ตอนที่ 6 ว่าด้วยการสร้างพลังร่วมและคำเนิการร่วม

ตอนที่ 7 ว่าด้วยการลดความสิ้นเปลือง

ตอนที่ 8 ว่าด้วยการสร้างพลังต่อรอง

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. 2546 : 384)

ให้ความหมายเกี่ยวกับกลุ่มว่า เป็นการรวมพลังของคนจำนวนหนึ่ง เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตามที่ตน (และกลุ่ม) ปรารถนา การรวม (หรือร่วม) พลังนี้อาจมองได้ 2 นัย คือ

1. รวมพลังต่อรอง เรียกร่อง ขอรับความช่วยเหลือจากภายนอก

2. รวมพลังเพื่อ คำเนิการด้วยตนเองให้มากที่สุดเพื่อการแก้ไขปัญหาของตนการรวมพลังที่เหมาะสมในการพัฒนาจะอยู่ในรูปแบบที่ 2 มากกว่า เพราะสามารถจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด การที่ได้มีประสบการณ์ด้วยตนเองย่อมจะทำให้เกิดการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาอื่นๆที่ผ่านเข้ามาได้ แม้ว่าปัญหานั้นๆ จะมีความยากลำบากในการแก้ไขมากกว่าเดิมก็ตาม

จากความหมายของกลุ่ม กลุ่มจะต้องมีองค์ประกอบไปด้วย

1. สมาชิก ซึ่งจะมิขนาดใดก็ได้ แต่ความจำเป็น ในการรวมพลัง เพื่อแก้ไขปัญหา นั้น ๆ สิ่งสำคัญที่พึงมีในสมาชิก ก็คือ คุณสมบัติบางอย่างที่มีความคล้ายคลึงกัน ความไวเนื้อเชื่อใจกัน ความเชื่อมั่นหรือความมั่นใจในตนเองและกลุ่มมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันที่จะประสานให้เกิดการพัฒนาตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม

2. คณะผู้แทน ที่มีความรู้ ความสามารถบางประการที่เหนือกว่าสมาชิก ซึ่งสมาชิก จะต้องไตร่ตรอง พิจารณาและเสนอหรือเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่บางอย่างแทนตนเอง ซึ่งตนเองนั้นไม่สามารถจะทำได้

3. คณะจัดการ เป็นคณะที่จะดำเนินการ ที่จะทำให้ปัญหาความต้องการของกลุ่มได้รับการดำเนินการแก้ไข ซึ่งในกลุ่มที่มีขนาดเล็ก บุคคลที่จะทำหน้าที่เป็นคณะจัดการ อาจจะเป็นผู้แทนบางคน หรือบางครั้งอาจเป็นสมาชิกบางคนก็ได้ ที่จะมาทำหน้าที่นี้

จากความหมายของกลุ่มในงานพัฒนาชุมชน แสดงให้เห็นว่า “กลุ่ม” ได้รับการอธิบาย ในลักษณะของการรวมตัวของบุคคลในชุมชนที่มีปัญหา หรือความต้องการบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เมื่อมารวมกันเป็นกลุ่มจึงได้มีการกำหนดเป้าหมาย และการดำเนินงานบางอย่างร่วมกัน ซึ่งการมารวมกันนั้นทำให้เกิดพลังในการผลักดัน หรือต่อรองเพื่อการแก้ไขปัญหานั้นที่ชุมชนเผชิญอยู่ให้หมดสิ้นไป และผลจากการรวมพลังของการรวมกลุ่มที่ถูกต้อง จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2546 : 385) มองว่า ประการแรก คือ ทุกคนที่เข้าร่วมต่างก็จะมีความรู้ความสามารถมากขึ้น จากการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ระหว่างกันและกันและการได้ทำงานเพิ่มประสบการณ์ใหม่ร่วมกัน เช่น พบว่าในที่ประชุมมักจะได้นำความคิดใหม่ ๆ เสมอ ประการที่สอง คือ การเพิ่มโอกาสในการแก้ไขปัญหาโดยการใช้ปัจจัยของกลุ่ม เช่น คนๆเดียวอาจมีเงินไม่มากพอที่จะลงทุน แต่หากมีกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งสมาชิกบางคนอาจจะไม่จำเป็นต้องใช้เงิน ก็จะเปิดโอกาสให้คนที่ต้องการใช้เงินสะสมทั้งของตนเองและของเพื่อน ๆ (ที่ฝากไว้ที่กลุ่ม) นำมาพัฒนาอาชีพของตนก่อน เมื่อทำแล้วก็ชำระเงินคืนเข้ากลุ่มพร้อมดอกเบี้ย ทำให้ทุนไม่สูญหาย แดงอกเงยขึ้น พร้อมทั้งจะเปิดโอกาสให้คนอื่น ๆ ได้ใช้ประโยชน์ในภายหลัง ประการที่สาม คือ อำนาจหรือพลัง (แฝง) ที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวกัน ซึ่งอำนาจหรือพลังต่อรองนี้ ถ้าไม่มีการรวมตัวที่เหนียวแน่นพอ พลังหรืออำนาจนี้จะไม่ส่งผลแก่ ตัวสมาชิก เหมือนกับผลที่ได้ใน 2 ประการแรก แต่จะมีผลประโยชน์ทางอ้อมเพราะจะทำให้คนอื่น ๆ ที่อยู่นอกกลุ่มให้ความเกรงใจ เช่น กลุ่มเกษตรกรที่เข้มแข็ง ชมรมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักการเมืองที่รวมตัวเป็นพรรคเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตนเองและของคนอื่น ๆ

สัมพันธ ์ เศรษฐกิจ (2540 : 67-68) องค์กรชุมชน คือการรวมตัวของชาวบ้าน ตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป หรือต้องการมีความสัมพันธ์กัน โดยอาจอยู่ภายในหมู่บ้านเดียวกัน หรือต่างหมู่บ้านก็ได้ ไม่จำกัดพื้นที่แต่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีผู้นำและกิจกรรมพัฒนาร่วมกันในชุมชน ทั้งทางเศรษฐกิจ การศึกษา สาธารณสุข สิ่งแวดล้อม และสัมพันธ ์ เศรษฐกิจ ได้ให้ความหมายที่หลากหลายขององค์กรชาวบ้านและองค์กรชุมชน ดังนี้

1. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการรวมกลุ่มทำกิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ธนาคารข้าว กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มปศุสัตว์ ฯลฯ
2. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการรวมกิจกรรมหลาย ๆ กิจกรรมของหมู่บ้านของชุมชนเข้าด้วยกัน
3. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการประสานกิจกรรมเหมือน ๆ กันในต่างหมู่บ้าน เป็นเครือข่ายกิจกรรมต่างหมู่บ้าน เช่น องค์กรชาวบ้านเพื่อการพัฒนาอีสาน ฯลฯ
4. องค์กรชาวบ้านในความหมายของการต่อรอง กับนโยบายรัฐหรือผลประโยชน์ร่วมของชาวบ้านในหลาย ๆ หมู่บ้าน เช่น สหประชาเกษตรกรรายย่อย

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2539 : 20-21) ได้ให้ความหมายของกลุ่มในรูปแบบขององค์กรประชาชนว่า การจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรของตนขึ้นมาก็เพื่อทำงานพัฒนานั้น เรียกว่า องค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของชาวบ้าน องค์กรลักษณะนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะที่เป็นสถาบันที่ประสานเอาเป้าหมายทั้งที่จะปรับปรุงสถานภาพทางเศรษฐกิจ และสังคมของกลุ่มประชาชนที่เสียเปรียบในสังคม พร้อมกับมีเป้าหมายที่จะดำเนินการให้ประชาชนในส่วนนี้ได้เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในการกำหนดวัตถุประสงค์ และในกระบวนการตัดสินใจ เช่น กลุ่มสหกรณ์ หรืออาจอยู่ในรูปแบบอื่น ๆ ตามความต้องการ ปัญหาและสถานการณ์ในแต่ละท้องถิ่นซึ่งแตกต่างกันไป

ชอบ เข้มกลัด (2537 : 103) ได้กล่าวถึงลักษณะที่สอดคล้อง ถึงการจัดตั้งองค์กรประชาชนว่า หมายถึง การที่ประชาชนมีจิตสำนึกและตระหนักถึงปัญหาต่าง ๆ ที่ตนเองประสบอยู่ในลักษณะที่ตนเองมีความรู้สึกที่ว่าพวกตนเป็นผู้เสียเปรียบในทุกด้านไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองก็ตาม และคิดว่าจะมีการปรับปรุงแก้ไขในระดับของความเสียเปรียบลดน้อยลงด้วยวิธีการรวมกลุ่มกันขึ้นตามกิจกรรมที่ต้องการเพื่อจะได้มีอำนาจการต่อรอง

สิน สือสวน (2530 : 23) ได้ให้คำนิยามขององค์กรชาวบ้าน/องค์กรชุมชน หรือองค์กรประชาชนว่า มีความคล้ายคลึงกับการอธิบายความหมายของคำว่า กลุ่ม และได้อธิบายถึงลักษณะที่สำคัญขององค์กรภาคประชาชนไว้ 6 ประการ ได้แก่

1. สามารถปกป้องผลประโยชน์ แก้ไขปัญหาและสนองความต้องการของสมาชิกได้และมีการกระจายผลอย่างเสมอภาค
2. ประชาชนมีส่วนร่วม ในกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กรอย่างมีความรู้สึกเป็นเจ้าของและอย่างมีจิตสำนึกร่วมกัน
3. องค์กรมีผู้นำที่ดี สามารถแสดงบทบาทได้อย่างเหมาะสม
4. องค์กรมีความสามารถในการทำงานอย่างมีระบบด้วยตนเองไม่ต้องพึ่งพาคนภายนอก มีบทบาทในการตัดสินใจกำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมสอดคล้องกับทรัพยากร และความสามารถของคนในชุมชน
5. องค์กรสามารถควบคุมปัจจัยต่างๆ ภายในชุมชน และสภาพแวดล้อมพื้นฐานขององค์กรให้เป็นไปตามทิศทางที่พึงประสงค์ได้
6. องค์กรมีการปรับตัวที่จะทำให้บรรลุจุดมุ่งหมาย รักษาความมั่นคงและพัฒนาองค์กรให้เจริญต่อไปได้

วรางคณา วงศ์มหาชัย (2535 : 24) ได้กล่าวถึงความจำเป็นที่ต้องมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรประชาชน 4 ประการ คือ

1. การพัฒนาที่เน้นตัวประชาชน ไม่มีทางเลือกอื่น นอกจากการจัดตั้งองค์กรประชาชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้น และพึ่งพากันระหว่างประชาชน
2. ในสังคมทำหน้าที่จัดตั้งบนพื้นฐานหลักการองค์กรประชาชน การจัดตั้งองค์กรประชาชน จะเป็นเทคนิคให้การศึกษา ผ่านประสบการณ์กับอนาคตของประชาชนเอง
3. องค์กรประชาชนไม่ใช่ของใหม่ ในประวัติศาสตร์ไม่ว่าระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ล้วนมีพื้นฐานจาก หลักการองค์กรประชาชน
4. การจัดตั้งองค์กรประชาชนจะทำให้ประชาชน สามารถวางแผนได้อย่างมีระบบ ในการสนองความต้องการพื้นฐาน

ขนิษฐา กาญจนรังษิณนธ์ (2548 : 8-10) ได้กล่าวถึง ระบบบริหารจัดการชุมชนและ กระบวนการชุมชนไว้ว่า เป้าหมายการทำงานพัฒนาชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนได้ใช้ความสามารถ และพลังซ่อนเร้น (Potential ability) ที่ซ่อนอยู่นำมาใช้ประโยชน์ต่อชุมชน โดยส่วนรวม การพัฒนา จึงเป็นการพัฒนาคน (Human development) เมื่อคนมีความพร้อมการพัฒนาต่าง ๆ จึงจะเกิดขึ้นได้ และอยู่ยั่งยืนมั่นคงถาวร โดยหลักการของ “ การพัฒนาชุมชน ” ศูนย์กลางอยู่ที่พัฒนา “คน” การส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทำให้คนเกิดมีความศรัทธาในตัวเอง (Self- esteem) ความเชื่อมั่นในตัวเอง (Self- confidence) และความรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) นำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็งเป็นชุมชนที่พึ่งตนเอง (Self - help) สามารถแก้ไขปัญหาวิกฤตต่าง ๆ ได้เอง ชุมชนต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันได้ ซึ่งเป็นผลสัมฤทธิ์ของชุมชนเข้มแข็ง

ปรัชญาคนทำงาน “ การพัฒนาชุมชน ” เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและมีศักดิ์ศรี มนุษย์มีเสรีภาพกำหนดวิถีชีวิตในการดำรงชีวิตในทิศทางที่เขาต้องการ มนุษย์เป็นผู้มีพลังความคิด มีความสามารถ มีศักยภาพ สามารถพัฒนาเพิ่มสมรรถนะในการจัดการชีวิตของเขาได้ถ้ามีโอกาสได้เรียนรู้ (กรมการพัฒนาชุมชนกับการพัฒนาชุมชน. 2548 :4)

ความเชื่อและหลักการทำงานพัฒนาชุมชน เพื่อต้องการให้มนุษย์มีทัศนคติ ความรู้ ทักษะ ในการดำรงชีวิตอย่างมีความสุขสงบ ทนสถานการณ์ ยังประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชนและรัฐ ดังนั้นการพัฒนาจึงต้องคำนึงถึงการเลือกใช้วิธีการเสริมสร้างทัศนคติ ความรู้และพัฒนาทักษะ ความเชี่ยวชาญให้กับมนุษย์ เพื่ออยู่ในชุมชนอย่างมีคุณค่า ใช้พลังแห่งสมรรถภาพที่มีในตัวออกมา เพื่อการประกอบกิจกรรมสำหรับตัวเองและสังคมได้เต็มศักยภาพ พัฒนาระบบการค้นหาคำความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง ศักยภาพของคนส่งผลถึงชุมชนให้

1. มีศักยภาพในการบริหารจัดการ ให้เป็นชุมชนที่มีคุณภาพโดยยึดหลักความสมดุล ความพอเพียง ความพอดี พึ่งตนเองได้ มีคนดี มีคนเก่ง มีคุณธรรม มีจริยธรรม มีวินัย เคารพ

กฎหมาย มีความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความสามารถทำให้กำลังพลมีคุณภาพชีวิตดี มีสุขภาพดี มีระบบระเบียบ มีความสุข มีสภาพแวดล้อมดี เป็นชุมชนที่น่าอยู่ มีความปลอดภัย มีเศรษฐกิจเข้มแข็งและโปร่งใสเป็นประชาธิปไตย

2. มีศักยภาพในการบริหารจัดการให้เป็นสังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยมีการเรียนรู้ และพร้อมที่จะเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง คิดเป็น ทำเป็น มีเหตุผล มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยใช้ ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสืบสานวัฒนธรรมประเพณี

3. มีศักยภาพการบริหารเชิงสังคมชุมชน ให้มีความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกัน โดยดำรงคุณธรรม รู้รักสามัคคี พึ่งพาอาศัยกัน รักษาสถาบันครอบครัว รักษาประเพณีคิงามและ ดำรงเอกลักษณ์ไทย

การพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถประสานกับทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่เป็น พื้นฐาน ในวิถีชีวิตของของชุมชน ทุนทางสังคม บางครั้งอาจใช้คำต่างกันออกไปแต่ก็ใกล้เคียงกัน เช่น ทุนชุมชน ทุนจิตวิญญาณ ทุนชีวิต ทุนวัฒนธรรม ทุนสาธารณ ฯลฯ หรือแม้แต่คำเก่าๆ ที่ให้ความหมายใกล้เคียงกันก็มี เช่น ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม จารีตประเพณี หรือแม้แต่ความเป็น เอกลักษณะของสังคมไทย (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545 – 2549 : 6) ได้จำแนกทุนทางสังคมไว้ 3 ส่วนหลัก คือ

1. ทุนมนุษย์ ทั้งที่เป็นบุคคลทั่วไป และผู้นำทางสังคม เช่นปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัคร ฯลฯ ที่มีความไว้วางใจในชุมชนเพราะมีบางส่วนตัว เช่น มีคุณธรรม กตัญญูดวาทะ มีวินัย ความโอบอ้อมอารี ความซื่อสัตย์ จิตสำนึกสาธารณะ

2. ทุนที่เป็นสถาบัน ตั้งแต่สถาบันหลักของชาติ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ สถาบันสำคัญในสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันการเมือง ฯลฯ องค์กรที่ดั่งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน ภาคธุรกิจเอกชน และสื่อมวลชน

3. ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ทั้งภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมไทย จารีตประเพณีที่คิงาม และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน เป็นต้น

เพื่อการพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน การพัฒนาจึงต้องเริ่มจากการใช้จุดแข็งในสังคม และทุนทางสังคมที่มีอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับ ชุมชนในการแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง ดังนั้น ชุมชนจึงมีความหมายมากกว่า การที่คนแต่ละคนอยู่ ร่วมกัน แต่เป็นการรวมกันพร้อมกับการสร้างความสัมพันธ์กันโดยมี หลักการ เงื่อนไข กติกา บรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนจึงมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนององความ

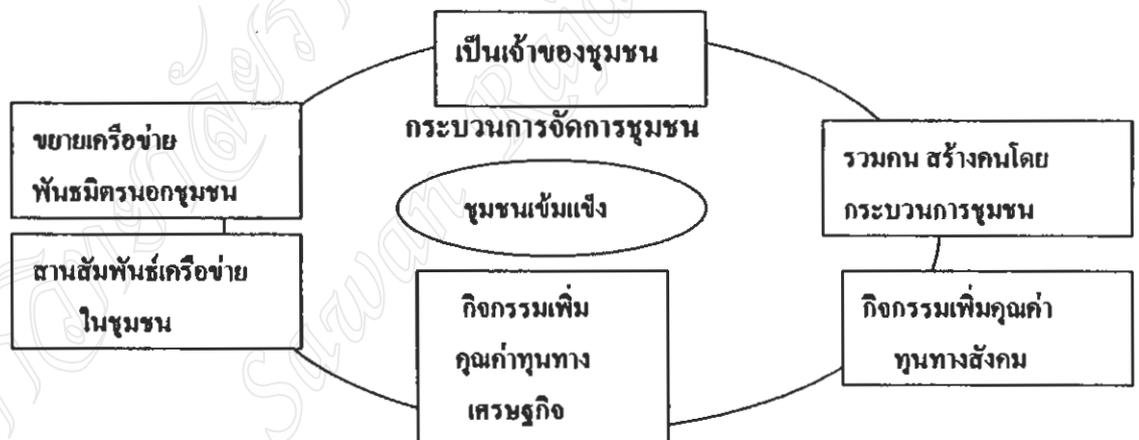
ต้องการในชีวิตประจำวันของสมาชิกและสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้น ความเข้มแข็งของชุมชน จึงรวมถึงการที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นองค์กรในชุมชนหรือร่วมกันระหว่างชุมชน โดยมีการเรียนรู้การบริหารจัดการและแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน แล้วจึงเกิดการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบต่อภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยเรียกองค์กรชุมชนที่มีมิติเช่นนี้ว่า กลุ่ม ชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่ายหรืออื่น ๆ ที่มีความหมายแสดงถึงการร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรกัน มีการเรียนรู้กันอย่างต่อเนื่องในการทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาจิตใจด้วย และมีผู้นำตามธรรมชาติเกิดขึ้น โดยผ่านกระบวนการทำงานร่วมกัน

การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน อาศัยพื้นฐานหลักการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยในแต่ละชุมชนจะมีการพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนในมิติต่าง ๆ เช่น มิติทางด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ซึ่งในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนนั้น อาจพัฒนาความเข้มแข็งได้เพียงบางมิติเท่านั้น เนื่องจากเงื่อนไขและขบวนการที่นำไปสู่ความเข้มแข็งในแต่ละมิติของแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน

จากการดำเนินงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤต ภายใต้อาณัติของคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติได้กำหนดกรอบของชุมชนเข้มแข็งไว้ ต้องมีองค์ประกอบด้วยบุคคลหลากหลายที่รวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน อย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม ต้องมีเป้าหมายร่วมกันและยึดโยงเกาะเกี่ยวกันด้วยประโยชน์สาธารณะและประโยชน์ของสมาชิก ต้องมีจิตสำนึกของการพึ่งตนเองเอื้ออาทรต่อกันและมีความรักท้องถิ่น รักชุมชน มีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบ มีการระดมใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ มีการเรียนรู้เชื่อมโยงกับเครือข่ายและติดต่อสื่อสารกันหลายรูปแบบ มีการจัดทำกิจกรรมที่เป็นสาธารณะของชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการจัดการบริหารกลุ่มที่หลากหลายและเครือข่ายที่ดี มีการเสริมสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลายของชุมชนสืบทอดกันตลอดไป

ลักษณะที่แสดงถึงสภาพของชุมชนที่มีความเข้มแข็งเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤต ภายใต้อาณัติของคณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติมีลักษณะที่สำคัญ คือ สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง มีความพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนเองแล้วชุมชนมีกระบวนการของชุมชน ที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้อาณัติของผู้นำองค์กรชุมชนในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม ไปรังใสและพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วม

ในการประเมินสถานการณ์ของชุมชนกำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิดร่วมตัดสินใจดำเนินงาน ติดตาม และประเมินผลการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาของชุมชนผ่านกระบวนการของชุมชน เกิดการเรียนรู้ มีแผนชุมชน ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชนที่มุ่งการพึ่งตนเองเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุกคนและมุ่งหวังการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน และการพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุดไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไปและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับภาคีการพัฒนาอาจเป็นหมู่บ้านชุมชนอื่นๆท้องถิ่น ภาครัฐ องค์กรเอกชน นักธุรกิจ นักวิชาการ และอื่น ๆ ในลักษณะของการมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน จากการถอดบทเรียนของ อนุก นาคะบุตร (2548 : 8-9) พบว่ากระบวนการจัดการของชุมชนที่เข้มแข็งส่วนใหญ่มีลักษณะคล้ายกัน ประกอบด้วย คนในชุมชนมีความเป็นเจ้าของชีวิตชุมชน ในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มคนและพัฒนาคนผ่านกระบวนการชุมชน มีกิจกรรมที่เพิ่มคุณค่าทางสังคมของชุมชนและมีกิจกรรมเพิ่มทุนทางเศรษฐกิจภายในชุมชน มีการถักทอความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน จนเป็นเครือข่ายชุมชน ขยายความสัมพันธ์ออกไปเกิดพันธมิตรนอกชุมชน

ภาพที่ 2.1 แผนผังแสดงองค์ประกอบในกระบวนการจัดการของชุมชนเข้มแข็ง
ที่มา : อนุก นาคะบุตร (2548 : 8-9) จากการถอดบทเรียนกระบวนการชุมชน

ประเวศ วะสี (2535 : 81) กล่าวไว้ว่า "กลุ่มหรือองค์กรชุมชน (Group or Community Organization) ถือเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืนเพราะองค์กรดังกล่าวคือรูปแบบของการรวมตัวทางสังคมทำให้เกิดอำนาจทางสังคมที่จะต้องดั่งควบคู่กับอำนาจรัฐและอำนาจ" เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งมีชื่อเรียกกันได้หลายอย่าง เช่น องค์กรชุมชน องค์กรประชาชน กลุ่มชาวบ้านหรือกลุ่มสนใจ เป็นต้น

สุรชัย บุญเจริญ (2546 : 9) ให้ความหมายของการจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน ว่าองค์กรชุมชนหรือกลุ่มชาวบ้านนับเป็นกุญแจสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน เพราะรูปแบบของการรวมตัวทางสังคมที่ทำให้เกิดอำนาจทางสังคมที่จะถ่วงดุลกับอำนาจรัฐและอำนาจเงิน สำหรับเครื่องชี้วัดเกี่ยวกับการจัดการกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็งดูได้จาก

1. วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม ซึ่งอาจมีลักษณะเป็นกลุ่มสนใจกลุ่มการเรียนรู้ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา
2. กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องมีกฎระเบียบและกติกา เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิก โดยกฎระเบียบข้อบังคับสมาชิกมีส่วนร่วม
3. กลุ่มที่เข้มแข็งจะต้องมีสมาชิกเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนความเอาใจใส่ ความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมร่วมกัน ู้หน้าที่ และทำหน้าที่ความรับผิดชอบ
4. กรรมการกลุ่ม ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง ดูได้จาก การเข้าร่วมกิจกรรมความบ่อยครั้งในการมีส่วนร่วม ความรวดเร็วในการประชุมเพื่อแก้ไขปัญหา และความโปร่งใสในการจัดการเรื่องเงินและการกระจายผลประโยชน์ไปสู่สมาชิก
5. กิจกรรมของกลุ่ม กลุ่มมีการดำเนินกิจกรรมที่สามารถชี้ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของกลุ่มได้ โดยดูได้จากการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับเศรษฐกิจและอาชีพ ผลิตเพื่อจำหน่ายและการบริโภค กิจกรรมเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม ประเพณี เช่น การการจัดกิจกรรมเพื่อสวัสดิการแก่คนด้อยโอกาส รวมถึงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีพื้นบ้านและกิจกรรมเกี่ยวกับการจัดทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรสาธารณสุขชุมชน เช่น ฟันฟู แหล่งน้ำ ป่า การจัดการพื้นที่ใช้สอยทรัพยากรสาธารณสุขของชุมชนร่วมกัน
6. กองทุนกลุ่ม ความสามารถในการระดมทุนภายใน ของคนในชุมชนนับเป็นตัวชี้วัด ถึงศักยภาพและความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี วัดได้จากขนาดของกองทุน ประเภทของกองทุน ความสม่ำเสมอในการฝากออม และอัตราการเจริญเติบโตของกองทุน

สุรชัย บุญเจริญ (2546 : 11) ได้สรุปความเข้มแข็งของชุมชนเป็นผลมาจาก “สภาวะพื้นฐาน” นับแต่วิถีชีวิต วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญา ภาวะผู้นำ รูปแบบการทำมาหากิน สภาพแวดล้อม และทรัพยากร การปกครองตนเอง ตลอดจน “กระบวนการทางสังคมในชุมชน” นั้น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันมา เช่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน การร่วมมือกันเรียนรู้และแก้ปัญหาดัง ๆ ด้วยกันในชุมชน ลักษณะสัมพันธ์ภาพระหว่างกลุ่มคนฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนทั้งในชีวิตความเป็นอยู่

สภาวะพื้นฐานของชุมชนและกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ ในชุมชนนั่นเองที่จะมีปฏิสัมพันธ์กันและหล่อหลอมกันเข้ามาเป็น “พลังชุมชน” ที่อาจเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นการมีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคงยั่งยืนในรูปของการเกษตรผสมผสานหรือธุรกิจชุมชนด้านต่าง ๆ มีการออมทุนร่วมกันใน

ชุมชนในรูปของกลุ่มออมทรัพย์หรือธนาคารชุมชน เพื่อเป็นสวัสดิการและหลักประกันความมั่นคงให้คนในชุมชน มีสภาพครอบครัวที่อบอุ่นแน่นแฟ้นอยู่พร้อมหน้า มีสภาพแวดล้อมในชุมชนที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ในรูปของการอนุรักษ์ป่าไม้และต้นน้ำลำธาร มีกลไกปกครองตนเองที่เข้มแข็ง ในรูปขององค์กรท้องถิ่นที่มีผลงานประจักษ์ชัด มีการศึกษาที่เหมาะสมแก่ท้องถิ่นในรูปของหลักสูตรท้องถิ่นต่าง ๆ

หลังชุมชนในรูปต่าง ๆ นี้เอง จะบ่งบอกถึงความเข้มแข็งของชุมชนที่สะท้อนให้เห็นในรูปของการกินคืออยู่ดี การเอื้ออาทร ความสัมพันธ์อันอบอุ่นระหว่างสมาชิกของชุมชนและการมีสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ และจะเป็นความเข้มแข็งที่ชุมชนใช้ในการเผชิญกับ “แรงปะทะต่าง ๆ จากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นแรงปะทะจากกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม และกระแสการเมืองระดับชาติและท้องถิ่น กระแสสื่อมวลชนซึ่งชุมชนได้ใช้ความเข้มแข็งนี้ต้านแรงปะทะต่าง ๆ ด้วยการพินิจวิเคราะห์ไตร่ตรอง และเลือกสรรวิถีชีวิตและวิถีทางที่เหมาะสมให้แก่ชุมชน แนวคิดการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้กับชุมชนในขณะนี้ที่มีการกล่าวถึงกันมากคือ แนวคิดประชาสังคมตำบล โดยมี องค์การบริหารส่วนตำบลเป็นศูนย์กลาง และมีกลุ่ม องค์กรของชาวบ้าน หน่วยงานทั้งรัฐและเอกชนเข้าไปร่วมมือ การรวมพลังใจ พลังความคิด พลังกาย เพื่อร่วมกันสร้างสรรค์และแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชนระดับตำบล แนวคิดนี้จึงมีความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วน ซึ่งต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจ และการสร้างพลังจิตสำนึกร่วมในการทำงานเพื่อชุมชนร่วมกัน

สุรัช บัญเจริญ (อ้างถึงในสัมพันธ์ เศรษฐกิจ และคณะ, 2546 : 12-13) ได้กล่าวถึงการที่จะสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนตามแนวคิดประชาสังคมตำบลนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 14 ประการ ดังนี้

1. โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อความเป็นประชาสังคม อันประกอบด้วยกลุ่ม องค์กร จำนวนคน สถานที่ การพบปะ ประเด็นการพูดคุย ความใกล้ชิดและการสื่อสาร ว่าทั้งหมดนี้มีมากน้อยเพียงไร
2. กระบวนการตัดสินใจและการเรียนรู้ของชุมชน ว่ามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยน และหาข้อสรุปในการแก้ไขปัญหาอย่างไร
3. ภาวะผู้นำ ว่ามีมากน้อยเพียงใด กระจายตัวหรือไม่ ผู้นำมีความสัมพันธ์กับสมาชิกหรือไม่ และคุณสมบัติในการติดตามปัญหา การเรียนรู้ ความเป็นกลาง และมองกว้างไกลหรือไม่
4. กระบวนทัศน์เกี่ยวกับการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ในการให้ความสำคัญกับการดึงคน การพัฒนาศักยภาพของสมาชิก การเน้นกลุ่มว่ามีอำนาจและพลังในการเปลี่ยนแปลงและความรับผิดชอบร่วมกัน

5. ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับสถาบันต่าง ๆ ทั้งวัด โรงเรียน หน่วยงานราชการต่าง ๆ

6. ความเป็นชุมชนและการหาทางออกร่วมกัน โดยศึกษาประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า การทำกิจกรรมร่วมกัน การดึงเอาคนที่ยังไม่สนใจงานพัฒนามาเข้าร่วม

7. บทบาทของผู้หญิงในการเป็นผู้นำและเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

8. การให้ความสำคัญกับองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในฐานะเป็นศูนย์กลางแกนกลางของการเริ่มสร้างความเข้มแข็ง ทั้งนี้เพราะมีทรัพยากรจำนวนมาก ทั้งในเรื่องคน ทุน วัสดุ อุปกรณ์ และอำนาจหน้าที่

9. การมองเห็นคุณค่าและมรดกทางด้านวัฒนธรรมที่มีทั้งความเหมือนกันและแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ในการนำมาใช้ประยุกต์ เพื่อเสริมความเข้มแข็งต่อจากรากฐานเดิมทางวัฒนธรรม

10. การบริหารจัดการและกฎระเบียบ ที่เอื้ออำนวยและเป็นปัญหาอุปสรรคในการทำงาน การบริหารบุคคล กลุ่ม โครงการ การบัญชี การเงิน การตรวจสอบ การบันทึกการประชุม การวางแผนแบบมีส่วนร่วม ล้วนเป็นเรื่องที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติม ภายใต้อาภาความรู้ ความสามารถของชุมชน ประยุกต์เข้ากับหลักวิชาการสากล

11. การระดมทุนภายในและภายนอกชุมชน การเสนอแนวคิดหรือหลักการที่ดี แต่ขาดทรัพยากรทุนในการดำเนินงาน ก็ทำให้ไม่สามารถเกิดกิจกรรมการแก้ไขปัญหาที่เป็นจริงในชุมชนได้ ดังนั้นชุมชนจึงต้องพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ในการระดมทุนภายในก่อนเมื่อขาดแคลนจึงหาแหล่งสนับสนุนจากภายนอก โดยดำรงศักดิ์ศรีและความอิสระในการทำงานของชุมชน

12. นโยบายและกลไกรัฐ ที่มีอิทธิพลลงไปสู่ชุมชนและพยายามจัดตั้งองค์กรให้เป็นระบบย่อยในการขยายนโยบายจากศูนย์กลางสร้างเป็นกลไกของภาครัฐ ลักษณะดังกล่าวเอื้ออำนวยหรือเป็นอุปสรรคต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

13. การจัดการกับความขัดแย้งภายในและภายนอกชุมชน มีกระบวนการทั้งแบบดั้งเดิม โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนและสันติวิธีอย่างไรบ้าง จึงทำให้ลดความขัดแย้งและหันมาเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนร่วมกัน

14. กระบวนการทำงานพัฒนา ชุมชนมีกระบวนการหรือเครื่องมือในการทำงานอย่างไรบ้าง จึงทำให้กิจกรรมพัฒนาประสบความสำเร็จ ซึ่งเครื่องมือที่สำคัญในที่นี้คือ กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมของคนทุกกลุ่มในตำบล

ปนัดดา อินทร์พรหม (2530 : 237) กล่าวถึงการพัฒนาในกลุ่มในองค์การประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. การยอมรับร่วมกัน ขั้นตอนแรกสุดในการก่อตั้งกลุ่มสมาชิก ในกลุ่มควรได้มีโอกาสติดต่อดสื่อสารระหว่างบรรดาสมาชิกด้วยกัน โดยปกติแล้ว บุคคลทั้งหลายทั่วไปจะไม่กล้าแสดงออกทางความรู้สึกนึกคิดทัศนคติและความเชื่อถือ จนกว่าจะเกิดการยอมรับ และความไว้วางใจ ซึ่งกันและกัน ปฏิบัติภายใต้กรอบภายในกลุ่ม และการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจึงเริ่มมีขึ้น

2. การติดต่อดสื่อสารและการตัดสินใจ หลังจากทีกลุ่มได้มาถึงจุดที่มีการยอมรับร่วมกันแล้วสมาชิกของกลุ่มจะเริ่มมีการติดต่อดสื่อสารกันอย่างเปิดเผยซึ่งกันและกัน การติดต่อดสื่อสารนี้จะสร้างความเชื่อมั่นและปฏิบัติภายใต้กรอบภายในกลุ่มให้มีเพิ่มมากขึ้น การอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจะเริ่มมุ่งเน้น โดยเฉพาะที่การแก้ไขปัญหา และการค้นหาทางเลือกสำหรับกลยุทธ์ในการประสบความสำเร็จในงานนั้นเกี่ยวกับงาน

3. การจงใจและความสามารถในการทำงานร่วมกัน ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่กลุ่มใช้ความพยายามร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่ม กลุ่มจะทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ ในลักษณะเป็นหน่วยงานที่ประสานความร่วมมือกันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

4. กระบวนการกลุ่มหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่ม

อรุณ รัชธรรม (2525 : 175-177) ได้กล่าวถึงความเหนียวแน่นของสมาชิกที่มีต่อกลุ่มไว้ว่า ความเหนียวแน่น หมายถึง ความแข็งแกร่ง และเหนียวแน่นในความสัมพันธ์ที่สมาชิกมีต่อกลุ่ม ตราบดีที่สมาชิกกลุ่มมีความรู้สึกว่าการกลุ่มยังเป็นสิ่งที่น่าดึงดูดใจให้เข้าเป็นสมาชิก ทรานนั้นกลุ่มยังคงมีความเหนียวแน่น สมาชิกกลุ่มจะมาร่วมกิจกรรมเป็นประจำ แต่เมื่อกลุ่มไม่สามารถดึงดูดใจสมาชิกอีกต่อไป สมาชิกกลุ่มจะไม่ค่อยคำนึงถึงมิตรภาพที่มีต่อกันในกลุ่มรวมทั้งความนับถือก็จะค่อยจืดจางไป กลุ่มก็จะค่อยหมดอำนาจหรืออิทธิพลในการควบคุมสมาชิกอีกต่อไป นักจิตวิทยาได้ทำการวิจัยพบว่า กลุ่มที่มีความเหนียวแน่นในกลุ่มมากๆ จะมีประสิทธิภาพในการทำงานสูงกว่ากลุ่มที่ไม่ค่อยมีความเหนียวแน่น ทั้งนี้ภายใต้เงื่อนไขที่ว่ากลุ่มรับรู้ว่าการกลุ่มได้รับการสนับสนุนที่ดีจากฝ่ายบริหาร ถ้าพวกเขามีความมั่นใจในความมั่นคง และความปลอดภัยในกลุ่ม หรือของตนเอง พวกเขาจะปฏิบัติงานได้ผลต่ำกว่ากลุ่มที่ไม่ค่อยมีความเหนียวแน่นด้วยซ้ำไป แสดงว่าความเหนียวแน่นของกลุ่มมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติงานของกลุ่มเฉพาะเงื่อนไขเท่านั้น มิได้ทำให้เกิดการปฏิบัติงานดีเสมอไปดังที่เชื่อกันว่า ถ้ากลุ่มมีความเหนียวแน่นแล้วจะปฏิบัติงานได้ดี

โกวิท พวงงาม (2527 : 37-38) ได้เสนอแนวความคิดโดยรวบรวมขั้นตอนการพัฒนา กลุ่มองค์กรประชาชนของส่วนราชการไว้ดังนี้

การจัดตั้งกลุ่มต้องคำนึงถึงความเหนียวแน่นและประสิทธิภาพขององค์กรเป็นหลัก เช่น กลุ่มจะต้องเกิดจาก ความต้องการของชุมชนและความสมัครใจ กลุ่มต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน

ร่วมกันของสมาชิกมีความสัมพันธ์และบรรยากาศแห่งความร่วมมือของสมาชิก กลุ่มจะต้อง กำหนดหน้าที่ให้สมาชิกรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน เห็นแก่ประโยชน์ของกลุ่มมากกว่าประโยชน์ส่วนตัวกลุ่มต้องกำหนดหน้าที่สมาชิกให้ชัดเจน นอกเหนือจากการประชุม กลุ่มจะต้องมีระเบียบ วินัย อยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์ กลุ่มจะต้องสามารถดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ขั้วสมาชิกให้มา พบปะกันบ่อยครั้ง มีแผนงานมีกิจกรรมสนองตอบความต้องการของสมาชิกกลุ่ม จะต้องมีเป้าหมาย การเพิ่มสมาชิก หรือการประเมินกลุ่มเอง

สรุปได้ว่า กลุ่มหรือองค์กรชุมชน เป็นรูปแบบของการรวมตัวทางสังคม เป็นตัวชี้วัดให้ เห็นถึงความสามารถในการบริหารจัดการของกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งอาจเกิดจาก สถานการณ์บีบตัวทำให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้น และมีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันเพื่อแก้ไขปัญหา ร่วมกันและเกิดผลดีแก่กลุ่มเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดการยอมรับมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ไม่ ขัดแย้งกัน ทำให้เกิดผู้นำกลุ่มในการเปลี่ยนแปลง โดยมีร่วมกันกำหนดระเบียบข้อบังคับ กฎ กติกา กำหนดบทบาทหน้าที่ร่วมกัน ลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาที่มีความเอาใจใส่พร้อมเพรียงใน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันอย่างมีแบบแผน ตลอดจนสามารถในการระดมทุนภายในของคนใน ชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยพลังชุมชนเอง และพลังชุมชนที่มีความเข้มแข็งนี้จะสะท้อน ให้เห็นถึงการหล่อหลอมกันมาด้วยหลักคุณธรรมของความซื่อสัตย์ เสียสละ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจ และไว้วางใจซึ่งกันและกัน

แนวคิดทฤษฎีผู้นำชุมชน

พจนานุกรม (2517 :128) ได้กล่าวถึงผู้นำชุมชน ไว้ว่าผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่มี บุคลิกภาพเด่นประกอบกับความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชน หรือในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งในกลุ่มชน แต่ละกลุ่มย่อมประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพความรู้ ความสามารถ หรือทักษะแตกต่างกันไป ในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม จะต้องยอมรับนับถือ ความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้เองสถานการณ์ที่บีบตัวขึ้น จึงผลักดันให้สมาชิกของกลุ่มให้ สมาชิกของกลุ่มบางคนกลายเป็นผู้นำ และบางคนก็กลายเป็นผู้ตาม ดังนั้น ความเป็นผู้นำจึงมัก ปรากฏขึ้นเพราะเหตุการณ์หรือสภาพสิ่งแวดล้อมบีบตัว อย่างไรก็ตามส่วนประกอบที่ทำให้บุคคล กลายเป็นผู้นำ ย่อมเนื่องมาจากคุณลักษณะพิเศษประจำตัวอีกด้วย เช่น ความซื่อสัตย์ สุจริต ความยุติธรรม ความโอบอ้อมอารี และความเสียสละ นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนยังมีความหมายถึง บุคคลซึ่งมีบุคลิกภาพ อุปนิสัย และความสามารถที่ดีเด่นในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง หรือ ในกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่สามารถจูงใจประชาชนให้มีความคิดเห็นคล้อยตาม และ ลงมือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งจนนำกลุ่มไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นผลสำเร็จในที่สุด และ

นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงปัญหาเกี่ยวกับผู้นำไว้ว่า ข้อที่ควรระวัง ก็คือ ทำอย่างไรถึงจะให้ผู้นำยอมรับว่าในชุมชนแต่ละชุมชนนั้นมีปัญหาต่าง ๆ ซึ่งอาจจะต้องเข้ามาร่วมมือแก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น ผู้นำบางคนอาจจะทำให้ประชาชนเสื่อมศรัทธาในตัวเองได้ด้วยการประพฤติตัวในทางที่ผิด ๆ เช่น การใช้อำนาจสั่งการ เล่นพวกมีการคดโกงหากำไร ผู้นำบางคนอาจตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ โดยไม่ได้ปรึกษาหารือกับประชาชนเลยและผู้นำบางคนจะไม่ยอมตัดสินใจเรื่องอะไรเลย ผลักภาระให้ประชาชนเป็นคนตัดสินใจเองทั้งหมด ลักษณะที่ไม่ดีของผู้นำอีกประการหนึ่งก็คือ ผู้นำบางคนนิยมการทำลายความสามัคคีในหมู่ชุมชน ให้คนแบ่งออกเป็นพรรคเป็นพวก นอกจากนี้แล้วความเชื่อถือในเรื่องผีสางเทวดา ไสยศาสตร์ และประเพณีเก่า ๆ อาจจะเป็นอุปสรรคต่อผู้นำรุ่นใหม่ด้วย และในบางครั้งผู้นำอาจไม่ยอมรับหน้าที่ใหม่เพราะไม่คุ้นเคยกับงาน และกลัวว่าประชาชนจะไม่เชื่อฝีมือ หรือประชาชนอาจจะไม่ให้ความสนับสนุนเหมือนแต่ก่อน

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (อ้างถึงใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และคณะ. 2541 : 18) ได้ให้ความหมายของผู้นำสรุปสาระสำคัญได้ 2 ประการ ดังนี้

1. ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลสามารถทำให้ผู้คนเดินตามหรือทำตามในสิ่งที่ผู้นำพยายามจะนำให้ทำ ขาดซึ่งอิทธิพลที่สามารทำให้คนเดินตาม ภาวะผู้นำก็ไร้ความหมาย การเดินตามนั้นมิได้หมายความว่าทำกันเฉพาะเฉพาะขณะที่ผู้นำนั้น ๆ มีอำนาจอยู่ สามารถทำให้ผู้คนเกรงกลัวจึงเดินตามทำตามในสิ่งที่ผู้นำสั่งให้ทำ แต่แม้ว่าผู้นำนั้นๆ ไม่ได้อยู่ในอำนาจแล้ว ผู้คนก็ยังเดินตามในสิ่งที่ผู้นำเหล่านั้นพูดไว้หรือปฏิบัติไว้เป็นแบบอย่าง

2. ผู้นำ คือผู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ "ผลสำเร็จที่ดี" ผลสำเร็จเป็นสิ่งที่วัดผลของภาวะผู้นำ ไม่จำเป็นต้องเป็น "อาการนำ" ที่เห็นได้ชัดช่วยตา แต่เป็นผลที่เกิดจากภาวะผู้นำจริง ๆ ผู้นำที่แท้จริงอาจจะไม่ใช่ผู้นำที่อยู่ในตำแหน่งมีชื่อเสียงอย่างที่คนทั่วไปมองเห็นรู้จัก แต่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นได้จริง ๆ โดยทั่วไปไม่มีความรู้สึกว่าคุณำดังกล่าวกำลังแสดงอาการนำอยู่อย่างที่เราเรียกกันว่าเป็น "ผู้นำที่ไม่ได้นำ" ดังนั้นในความหมายนี้ ภาวะผู้นำจึงวัดกันด้วยผลที่เกิดจากการนำ ไม่ได้วัดกันด้วยตำแหน่งหรืออาการนำที่ได้แสดงว่ากำลังนำอยู่

ปาริชาติ วลัยเสถียร (อ้างถึงใน จิตจำนงค์ กิติกริตติ. 2532 : 108) ได้กล่าวถึงความหมายของผู้นำท้องถิ่นไว้ว่า ผู้นำท้องถิ่น คือ บุคคลที่ช่วยให้ผู้อื่นหรือชุมชนได้มีการตกลงกันและพยายามหาทางให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ พฤติกรรมของผู้นำท้องถิ่นจะมีอิทธิพลเหนือประชาชนในท้องถิ่นนั้น อันจะก่อให้เกิดการร่วมมือกันทำงาน โดยมีจิตมุ่งมั่นที่จะพัฒนา มีความซื่อตรง มีจิตใจเป็นกุศล ขอมรับวิทยาการแผนใหม่ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีทัศนคติแบบประชาธิปไตย มีความเป็นผู้นำ มีความจงรักภักดีต่อสถาบัน มุ่งมั่นความสำเร็จของชุมชนเป็นสำคัญ

หรืออาจกล่าวได้ง่าย ๆ โดยสรุปผู้นำท้องถิ่น คือ ผู้มีอำนาจหรืออิทธิพลสามารถชักจูงคนในชุมชนได้ และคุณสมบัติในตัวของผู้หน้าที่สอดคล้องกับหลักสัปปริสธรรม 7 ของพระพุทธศาสนา คือ (พระธรรมปิฎก. 2541 : 233)

1. รู้หลักการ เมื่อดำรงตำแหน่งมีฐานะหรือจะทำอะไรก็ตาม ต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ รู้กติกาที่เกี่ยวข้อง
2. รู้จุดหมาย ต้องมีความชัดเจนในจุดหมาย ต้องมีความแน่วแน่มุ่งมั่น ที่จะไปถึงจุดหมาย
3. รู้ตน ต้องรู้ว่าตนเองคือใคร มีภาวะเป็นอะไร อยู่ในฐานะใด มีคุณสมบัติ มีความพร้อม มีความถนัด สติปัญญาความสามารถอย่างไร มีกำลังแค่ไหน จุดอ่อนจุดแข็งอย่างไร ซึ่งจะต้องสำรวจตนเองและเตือนตนเองอยู่เสมอว่า ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาปรับปรุงตัวเอง
4. รู้ประมาณ คือ รู้จักความพอดี รู้จักขอบเขตขีดขั้นความพอเหมาะที่จะจัดทำในเรื่องต่าง ๆ
5. รู้กาล คือ รู้จักเวลา เช่น รู้ลำดับ ระยะเวลา จังหวะ ปริมาณ ความพอเหมาะของเวลา รู้จักวางแผน
6. รู้ชุมชน คือ รู้สังคมตั้งแต่ในขอบเขตที่กว้าง คือรู้สังคมโลก รู้สังคมของประเทศชาติ ว่าอยู่ในสถานการณ์ใด มีปัญหาอย่างไร รู้ความต้องการของเขา แม้แต่ชุมชนย่อย ๆ ถ้าจะช่วยเหลือเขา เราก็จะรู้ความต้องการเพื่อสนองความต้องการ ได้ถูกต้อง หรือแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด
7. รู้บุคคล คือ รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะคนที่มาร่วมงานร่วมการไปด้วยกัน และคนที่เราไปให้บริการตามความแตกต่างเฉพาะเพื่อปฏิบัติต่อได้ถูกต้องเหมาะสมและได้ผล

จิรพรรณ กาญจนจิตรรา (2523 : 50) กล่าวว่า ผู้นำ คือผู้ที่มีความรู้หรือทักษะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเป็นที่ต้องการในการดำเนินงานของกลุ่มและสามารถใช้ความรู้นั้นช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ได้ในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง หรือความสามารถที่ช่วยทำให้ความเป็นผู้นำของเขาดำเนินอยู่ตลอดไปในชุมชนนั้น ๆ คือ มีความสามารถในการพูด รับฟังความคิดเห็นและทำงานร่วมกับประชาชนในท้องถิ่น องค์กร และทราบถึงความต้องการ (Need) และปฏิภาณ (Aspiration) ของชาวบ้านมีความสามารถในการก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่สมาชิก สามารถที่จะชี้ให้เห็นถึงความต้องการที่แท้จริง และปฏิภาณของประชาชนรุ่นใหม่ ทำงานร่วมกับประชาชนเพื่อที่จะกระตุ้นให้เขาเกิดความคิดริเริ่ม และรู้จักช่วยตัวเองและพัฒนาผู้นำท้องถิ่น เพื่อให้เขาดำเนินงานด้วยตัวเอง มีความสามารถในการประสานงานหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะพัฒนาประชาชนในท้องถิ่นนั้น มีความสามารถที่จะทำงานตามลำพัง แม้ว่าจะไม่ได้รับการสนับสนุน หรือได้รับการขัดขวางจากประชาชน ผู้ซึ่งไม่ต้องการความเปลี่ยนแปลง มีความสามารถที่จะขอความ

ช่วยเหลือ หรือสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ ในการทำงานของเขา มีความสามารถที่จะดำเนินชีวิตอย่างธรรมดาสามัญ และทำงานกับคนทุกชั้นวรรณะ

สายพิรุณ น้อยศิริ (2531) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งเสริมการพัฒนารองค์กรประชาชน ในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีธนาคารข้าว บ้านโนนขุย ตำบลชุมพวง อำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา” เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพที่มีการกล่าวถึงปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมการพัฒนารองค์กรข้าวให้ประสบผลสำเร็จ พบว่า ปัจจัยด้านผู้นำดังกล่าว ได้แก่ บุคลิกและคุณลักษณะของผู้นำองค์กรที่สำคัญ คือความซื่อสัตย์สุจริต ผู้นำมีแนวความคิดในเรื่องการพึ่งพาตนเองและใช้หลักการมีส่วนร่วม ผู้นำมีการกระจายอำนาจบริหารและมีการทำงานที่เป็นระบบ และผู้นำมีบทบาทที่สำคัญในการกระตุ้นให้ศึกษาและเป็นผู้ร่วมกลุ่ม

วารงคณา วงศ์มหาชัย (2535) ทำการศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้นำในการพัฒนารองค์กรประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณี การพัฒนารองค์กรประชาชนระหว่างชุมชนของมูลนิธิพัฒนาอีสาน” ศึกษาในเชิงคุณภาพ ที่มีการกล่าวถึงบทบาทของผู้นำที่แตกต่างกันในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการในการพัฒนากลุ่ม พบว่า

1) บทบาทผู้นำในขั้นตอนการก่อตัวของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้ให้การศึกษาที่แตกต่างในลักษณะของการประชุม ให้ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม

2) บทบาทผู้นำในขั้นการดำเนินการของกลุ่ม บทบาทที่ชัดเจน ได้แก่ บทบาทผู้บริหารที่ต้องปรับปรุงระเบียบกฎเกณฑ์และการดำเนินการของกลุ่มให้สอดคล้องกับสถานการณ์ มีการพิจารณาเงินทุน เพิ่มสมาชิก และเพิ่มกิจกรรม

สรุปได้ว่า เมื่อมนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม จะต้องมีการยอมรับนับถือในความคิดความสามารถซึ่งกันและกัน จะต้องมิมีผู้นำและผู้ตาม ผู้นำจะมีลักษณะที่พิเศษกว่าบุคคลอื่นทั้งในด้านคุณลักษณะ ความรู้ ความสามารถ การมีผู้นำที่ดีจะสามารถนำพากลุ่ม/องค์กรไปสู่จุดมุ่งหมายได้เป็นอย่างดี จึงถือว่า “ผู้นำ” มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง

การบริหารจัดการกองทุนชุมชน

สำนักส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2547 : 3 -119) ได้บอกถึงความสำคัญของทุนชุมชนว่า คือปัจจัยสำคัญที่มีส่วนส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้เนื่องจากทุนชุมชนเป็นทรัพยากรที่มีบทบาทสำคัญในการประกอบกิจการของชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การออมหรือระดมทุน โดยการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ประกอบอาชีพด้วยการรวมกันเป็นกลุ่มอาชีพหรือประกอบวิสาหกิจชุมชน การจัดสวัสดิการชุมชน และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เมื่อมีการบริหารจัดการที่ดีและเหมาะสมจะส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในที่สุด พบว่ากองทุนต่าง ๆ ในชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีการจัดทำกิจกรรมอย่างสม่ำเสมอ สามารถสร้างความพึงพอใจให้กับสมาชิกกองทุนได้

กองทุนชุมชนที่เกิดจากการที่ชุมชนร่วมกันจัดตั้งขึ้น โดยความเห็นชอบร่วมกันของประชาชนในหมู่บ้าน ตำบล ในรูปแบบของการรวมเงิน การระดมหุ้น และเกิดจากการสนับสนุนจากหน่วยราชการ อาทิเช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เงินทุนในการจัดกิจกรรมพัฒนาสตรีโดยองค์กรสตรีส่งเสริมอาชีพสตรีก่อให้เกิดกลุ่มอาชีพจำนวนมาก เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มเลี้ยงสัตว์ กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ เป็นต้น เงินทุนกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ เงินทุนแก้ไขปัญหาความยากจนให้ครัวเรือนที่ยากจนโดยไม่มีดอกเบี้ย และกองทุนหมู่บ้าน จัดตั้งตามนโยบายของรัฐบาลโดยสนับสนุนเงินทุนให้หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท และได้สรุปผลการดำเนินงานจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในภาพรวมของกองทุนกลุ่มต่าง ๆ ไว้ว่าแต่ละกองทุน ซึ่งมีหลักการบริหารจัดการในรูปแบบมีคณะกรรมการบริหารงานจัดการ เช่น คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านฯ คณะกรรมการอำนวยการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับอำเภอ/จังหวัด คณะกรรมการกลุ่มอาชีพต่าง ๆ คณะกรรมการกองทุนแก้ไขปัญหาความยากจน มีการกำหนดคุณสมบัติของสมาชิกกองทุนตามเงื่อนไขของแต่ละกองทุน รวมทั้งผลประโยชน์ที่สมาชิกจะได้รับ ทุกกองทุนมีเงินในการบริหารจัดการ เช่น เงินทุนในการดำเนินงาน เงินทุนให้สมาชิกกู้ยืม และที่มาของเงินทุนได้มาจากสมาชิกลงทุน /เงินสัจจะ การสนับสนุนจากส่วนราชการ/หน่วยงานต่าง ๆ การสนับสนุนของรัฐบาล เช่น กองทุนหมู่บ้าน และการกู้จากสถาบันการเงินอื่น ๆ เช่น ธนาคารการปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ กองทุนทุกประเภทจะมีระเบียบ/ข้อบังคับ จะมีบทลงโทษตั้งแต่เล็กน้อยจนถึงให้พ้นจากการเป็นสมาชิก ซึ่งมีการบริหารงาน ดังนี้

1. ด้านคณะกรรมการ คณะกรรมการผู้จัดการกองทุนต่าง ๆ จะมาจากการเลือกตั้งของสมาชิกเป็นส่วนใหญ่ บางกองทุนมีระเบียบข้อบังคับของทางราชการเป็นแนวทางในการกำหนดคุณสมบัติของคณะกรรมการ บางกองทุนสมาชิกเป็นผู้กำหนดเอง โดยเน้นการเสียสละเพื่อส่วนรวมเป็นหลัก ควบคู่กับความซื่อสัตย์

2. ด้านการจัดสวัสดิการ ทุกกองทุนมีการจัดสวัสดิการสำหรับสมาชิกและจัดสรรผลกำไรบางส่วนเป็นสวัสดิการสำหรับชุมชนเล็กน้อยตามระเบียบข้อบังคับ และผลกำไรที่ได้ เช่น สวัสดิการด้านการศึกษาแก่นุตรสมาชิก แก่เด็กยากจนโดยมอบให้โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการ การจัดของขวัญแก่คนชราในหมู่บ้าน

3. ด้านการมีส่วนร่วม การบริหารจัดการกองทุนทุกกองทุน สมาชิกและคณะกรรมการบริหารต้องมีส่วนร่วมในการบริหาร การผลักดันให้กองทุนอยู่ได้และมีผลกำไร โดยยึดหลักการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ ผลตอบแทน

4. ด้านการจัดสรรผลประโยชน์ กองทุนที่มีผลประโยชน์ ซึ่งสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน เช่น กองทุนหมู่บ้านฯ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มอาชีพ มีการจัดสรรผลประโยชน์เอาไว้ในระเบียบข้อบังคับอย่างชัดเจน เช่น การปันผลแก่สมาชิก การจัดสวัสดิการอื่น ๆ การจัดสรรค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ การคืนผลกำไรให้แก่ชุมชน การเพิ่มทุน ซึ่งได้สรุปผลการดำเนินงานจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการในภาพรวมของกองทุนดีเด่นกลุ่มต่าง ๆ ไว้ว่าแต่ละกองทุน ดังนี้

4.1 จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านดีเด่น จังหวัดพิษณุโลกที่ประสบผลสำเร็จนั้นมีแนวทางการดำเนินงาน ดังนี้

4.1.1 ด้านการบริหารจัดการกองทุน สนับสนุนเงินทุนแก่สมาชิก ในโครงการหรือกิจกรรมที่สมาชิกทำอยู่ ส่งเสริมอาชีพที่ชุมชนมีทักษะหรือมีความถนัด คณะกรรมการหาแหล่งเงินทุนต่าง ๆ มาสนับสนุนชุมชนในลักษณะเงินทุนหมุนเวียน มีการส่งเสริมความรู้ด้านการบริหารจัดการแก่คณะกรรมการเน้นสมาชิกรู้จักพึ่งตนเองโดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สนับสนุนด้านการตลาดสำหรับจำหน่ายผลผลิตจากการใช้เงินกองทุนไปประกอบอาชีพ ส่งเสริมและสนับสนุนเงินทุนในการจัดหาวัดดูกิจการผลิตในท้องถิ่น ให้ความรู้การจัดตั้งเครือข่าย ในการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงเกิดความเข้มแข็งในชุมชน ฝึกอบรมให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชีเงินกองทุนต่าง ๆ และการจัดทำบัญชีรับ-จ่ายในครัวเรือน

4.1.2 รูปแบบการบริหารจัดการทุน/กองทุน จากการดำเนินงานของกองทุนต่าง ๆ จะมีลักษณะเป็นการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการ มีการแบ่งความรับผิดชอบ มีกฎระเบียบหรือกติกาที่ร่วมกันพิจารณากำหนด สมาชิกกองทุนต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยเฉพาะร่วมประชุมและถือปฏิบัติตามกติกา มีผลการติดตามตรวจสอบ และประเมินผลลักษณะการบริหารงานเน้นแบบกัลยาณมิตรสามารถตรวจสอบได้ ในบางกองทุนมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับต่าง ๆ เช่น ตำบล อำเภอ และจังหวัด เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต วิสาหกิจชุมชน กองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

4.1.3 การแสวงหาภาคีพัฒนา เพื่อประสานแหล่งทุนของเครือข่าย/องค์กรเพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน ได้แก่ สถาบันการศึกษาในชุมชน ให้ความรู้ด้านการบริหารจัดการ และการจัดทำบัญชีกองทุนต่าง ๆ หน่วยงานราชการ เอกชน ให้การสนับสนุนในการฝึกอบรมให้ความรู้แก่คณะกรรมการและสมาชิกให้การสนับสนุนฝึกอบรมให้ความรู้เรื่องการประกอบอาชีพ

ของสมาชิกกองทุน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการและสมาชิกกองทุน

4.1.4 แนวทางการพัฒนากองทุนในอนาคตในเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ขององค์กรเครือข่าย ได้ให้ความสำคัญกับการดำเนินงาน โดยการเชื่อมเครือข่ายเพื่อเกิดการขยายตัวและนำไปสู่การเป็นนิติบุคคล โดย การเชื่อมโยงเครือข่ายกองทุนระดับต่าง ๆ จะพัฒนากองทุนให้เป็นเครือข่ายหรือธนาคารเครือข่าย การจดทะเบียนเป็นสมาคมเครือข่าย มีการบริหารงานกองทุนในเชิงบูรณาการ

4.2 จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีแนวทาง และเทคนิคการบริหารจัดการ กองทุนหมู่บ้านของจังหวัดลำพูน ที่ประสบความสำเร็จนั้นมีการดำเนินงาน ดังนี้

4.2.1 ด้านคณะกรรมการบริหาร คณะกรรมการต้องมีความซื่อสัตย์ เสียสละอดทน โปร่งใส รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในกลุ่มที่ชัดเจน ทั้งคณะกรรมการและสมาชิกต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ กำหนดให้มีการประชุมเป็นประจำสม่ำเสมอ เพื่อพบปะพูดคุยแก้ไขปัญหาทุกระยะ พัฒนาผลงานของกลุ่ม ให้มีมาตรฐานให้เป็นที่ยอมรับตรงตามความต้องการของตลาด มีการประสานงานกันอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ มีการจัดทำบัญชี เอกสารต่าง ๆ ที่ชัดเจนและเป็นปัจจุบัน สามารถตรวจสอบได้ มีการพัฒนาความรู้ ทักษะในการทำงานอยู่เสมอ มีการวางแผนการดำเนินงาน ค้นหาจุดบกพร่องแล้วนำมาแก้ไข สร้างความเข้าใจแก่สมาชิก มีการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมีหลักหรือเทคนิคในการบริหารจัดการ เช่น พ่อ พี่ เพื่อน พระ ทหาร มาเป็นหลักในการปฏิบัติ หากมีปัญหาที่แก้ไขเองไม่ได้ปรึกษาส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อขอรับการสนับสนุน ในการดำเนินงานเครือข่าย ต้องมีตัวแทนของทุกกลุ่มร่วมเป็นคณะกรรมการของเครือข่าย

4.2.2 ด้านสมาชิก สมาชิกปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด สมาชิกร่วมลงหุ้นเพื่อเป็นทุนของกลุ่มและร่วมกันบริหาร รับผิดชอบการดำเนินงานร่วมกันสมาชิกทำตามโครงการที่เสนอ ไม่ใช่เงินคิดวัตถุประสงค์

4.3 ผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการกองทุนดีเด่นในภาพรวมของจังหวัดลำปาง มีการดำเนินงาน ดังนี้

4.3.1 ด้านสมาชิก มีความสามัคคี มีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ มีความเสียสละ มีความเอื้ออาทรต่อกัน

4.3.2 ด้านบริหารจัดการ มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ มีการจัดทำแผนการดำเนินงาน มีการวิเคราะห์สถานการณ์ภาพสมาชิก มีการค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ

4.3.3 ด้านกฎระเบียบ สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบ มีการจัดสวัสดิการแก่สมาชิกมีการกำหนดเรื่องการจัดระดับของสมาชิก (ดีมาก ดี พอใช้) มีการกำหนด ด้านสิทธิประโยชน์

4.3.4 ด้านกองทุน มีการจัดทำระบบบัญชีอย่างสม่ำเสมอเป็นปัจจุบัน มีการแสวงหารายได้ รายรับ เพื่อเพิ่มพูนกองทุนให้มากขึ้น มีการกู้ยืมเงินจากกองทุนอื่นมาบริหารให้กับสมาชิก

4.3.5 ด้านการดำเนินงาน มีการประชุมกรรมการและสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ มีการปันผลรายได้ของกลุ่มเป็นสวัสดิการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่ายกลุ่มองค์กรใกล้เคียง มีการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในทุกระดับทุกครั้งเมื่อมีโอกาส

4.4 ผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีแนวทางบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านของจังหวัดแพร่ ที่ประสบผลสำเร็จนั้น มีการดำเนินงาน ดังนี้

4.4.1 ด้านคณะกรรมการบริหาร คณะกรรมการดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ มีความซื่อสัตย์ เสียสละ ความรับผิดชอบ โปร่งใส ใช้หลักประชาธิปไตย มีกฎระเบียบตามมติที่ประชุมใหญ่ เพื่อเป็นข้อตกลง และแนวทางปฏิบัติร่วมกันระหว่างสมาชิกและคณะกรรมการ

4.4.2 ด้านสมาชิก/ชุมชน ให้สมาชิก ชุมชนมีส่วนร่วม ให้ชุมชนรับรู้ในการบริหารจัดการกองทุน มีการจัดสรรกำไรทุกปี คืนผลกำไรให้ชุมชน เช่น สวัสดิการรักษาพยาบาล และการพัฒนาชุมชนมีการระดมหุ้นและเงินออมจากสมาชิก เพื่อเพิ่มเงินทุนหมุนเวียน

4.4.3 ด้านกิจกรรม มีการฝึกอบรมเพิ่มทักษะและศักยภาพคณะกรรมการและบทบาทหน้าที่สมาชิก พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพได้มาตรฐานตรงตามความต้องการของ ผู้บริโภค ใช้ทรัพยากรและทุนในชุมชนอย่างประหยัด คุ่มค่า เป็นประโยชน์ต่อกลุ่ม องค์กรและชุมชนมากที่สุด

4.4.4 ด้านการส่งเสริมอาชีพของสมาชิกทั้งด้านเงินทุน ความรู้เรื่องอาชีพ และการบริหารจัดการเงินทุน เพื่อให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการประชาสัมพันธ์ผลการดำเนินงานสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ประสานหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการสนับสนุน ช่วยเหลือการบริหารจัดการกลุ่มองค์กรให้เข้มแข็งทั้งด้านวิชาการงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือที่ทันสมัย

4.5 ผลจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านของจังหวัดอุดรธานี ที่ประสบความสำเร็จมีการดำเนินงาน ดังนี้

4.5.1 มีโครงสร้างที่ดี มีคณะกรรมการบริหารจัดการศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีความสามัคคีในกลุ่ม จัดตั้งกลุ่ม มีการมอบหมายหน้าที่รับผิดชอบตามโครงสร้าง จัดแบ่งงานตามความถนัดความสามารถของบุคคลและมอบหมายหน้าที่ ให้ 5 ก. ได้แก่ กลุ่ม กรรมการ กติกา

กิจกรรม และกองทุน มีการประชุมทุกเดือน คณะกรรมการมีความซื่อตรง และเรียนรู้ร่วมกัน สมาชิกมีความเข้าใจในระบบการออม กู้ยืม มีการคัดสรรสินค้า มีการตรวจสอบ การรักษาคุณภาพ ให้คงที่ มีการศึกษาตลาดก่อนแปรรูป การบริหารบุคลากร คณะกรรมการต้องมีคุณธรรมมีจิตสำนึก และอุดมการณ์แบ่งงานตามความเหมาะสม ทำความเข้าใจสมาชิก การบริหารระบบงาน ต้องทำงานให้เป็นระบบ เช่น การทำทะเบียนสมาชิก ตั้งระเบียบข้อบังคับ กรอกแบบฟอร์มต่าง ๆ ให้ถูกต้อง จัดทำบัญชีงบดุล ปันผลเฉลี่ยคืน ประเมินผล การบริหารจัดการเงินกองทุน พิจารณาเงินกู้ด้วยความเป็นธรรม ปฏิบัติตามระเบียบข้อตกลง มีองค์ประกอบที่หลากหลายและเข้มแข็ง สมาชิกมีความขยัน มีแหล่งเงินทุนสนับสนุน และมีความเชื่อถือ

4.5.2 หลักการบริหารจัดการกองทุน หลักการบริหารที่สำคัญ คือ การยึดหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิก โดยมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้บริหาร คือคณะกรรมการบริหารกองทุนและมีส่วนร่วมในการกำหนด ข้อบังคับ กฎเกณฑ์ หรือกติกาของกองทุนหรือกลุ่ม ในการดูแลสมาชิกชุมชน ตลอดจนบริหารงบประมาณกองทุนจะต้องใช้หลักพอเพียง พึ่งตนเองในเบื้องต้นก่อนที่จะพิจารณาหางบประมาณหรือแหล่งทุนภายนอกมาสนับสนุน หลักการกัลยาณมิตร คือ เป็นมิตรที่ดีต่อกัน ไม่ว่าจะ เป็นคณะกรรมการกับสมาชิก หรือสมาชิกต่อสมาชิก เป็นหลักการบริหารที่ก่อให้เกิดความเอื้ออาทร ดูแลกันและกัน นอกจากนั้นยังใช้หลักเป็น พ่อ พี่ เพื่อน พระ หรือทหาร ซึ่งต้องมีวินัยในบางครั้ง สุดท้ายต้องใช้หลักทำอะไรก็ตามชุมชนต้องรับรู้ ซึ่งต้องมีการประชาสัมพันธ์อย่างชัดเจนและต่อเนื่อง เพื่อภาพลักษณ์ที่โปร่งใสและชุมชนเป็นฐานการทำงาน

4.5.3 วิธีการบริหารจัดการ ทำงานในรูปกลุ่มมีคณะกรรมการบริหาร โดยมีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบกันอย่างชัดเจน ตามความสามารถของแต่ละบุคคล มีกฎระเบียบ ข้อบังคับ หรือกติกาของกองทุน หรือกลุ่มที่ร่วมกันพิจารณาขึ้น การบริหารงานต้องใช้หลักประชาธิปไตย มีความเป็นธรรมชัดเจน โปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ ต้องสร้างเครือข่าย พันธมิตร ทั้งภาครัฐ เอกชนและชุมชน เพื่อให้เกิดการเอื้อประ โยชน์และช่วยเหลือซึ่งกันและกันต้องมีการประชุมปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอเมื่อเกิดปัญหาขัดแย้ง อาจใช้เวทีประชาคมช่วยในการพิจารณา ตัดสิน ระบบเอกสาร การบัญชี ต้องถูกต้องชัดเจนและเป็นปัจจุบัน กลุ่ม กองทุน จะต้องมีการวางแผนในการดำเนินงานทั้งในระยะสั้นและระยะยาว วิเคราะห์และพัฒนาศักยภาพในการบริหารงาน ของตนเองและกลุ่มเป็นระยะ ๆ อย่างสม่ำเสมอ เพื่อเข้าสู่มาตรฐานการบริหารงานของกลุ่มหรือกองทุน ในแต่ละประเภท ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในหมู่สมาชิก ชุมชน และเครือข่าย

4.5.4 การจัดสรรผลประโยชน์ของกลุ่มกองทุนเป็นเรื่องสำคัญ ยึดหลักการ โดยกำหนดสิทธิประโยชน์ให้ชัดเจน และสร้างความเข้าใจร่วมกัน จัดสรรอย่างเป็นธรรมไม่เลือกปฏิบัติ จัดสวัสดิการให้สมาชิกและชุมชน ให้การดูแลคนด้อยโอกาสในชุมชน

4.5.5 คุณสมบัติของคณะกรรมการ บริหารกลุ่ม กองทุนที่พึงปรารถนา ต้องเป็นผู้ที่ จิตสำนึกสาธารณะ มีความรู้ความสามารถ มีความซื่อสัตย์ มุ่งมั่น ทุ่มเท เสียสละ อดทน มีคุณธรรม และรับฟังความคิดเห็นของสมาชิก เป็นผู้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่

4.5.6 คุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มกองทุนที่พึงปรารถนาต้องเป็นผู้ที่รับบทบาทหน้าที่ ของตนเอง เข้าร่วมกิจกรรมทุกครั้งเมื่อมีโอกาส บิดถือปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกองทุน กลุ่มมีความสามัคคี ขยัน เสียสละ และเอื้ออาทรต่อกัน มีแกนนำที่มีความพร้อม และเสียสละ มีความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อส่วนรวม รวมทั้งมีประสบการณ์ด้านการจัดการ

4.6 การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการกองทุนคิดค้น หมู่บ้านตามโครงการ แก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) บ้านป่าไม้เนินสะอาด หมู่ที่ 7 ตำบลน้ำพี้ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์ หลังจากหมู่บ้านได้รับเงินกองทุนสนับสนุนจากโครงการแก้ไขความยากจน ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นกว่าเดิม มีบ้านเรือนที่อยู่อาศัยมั่นคง เด็กนักเรียนมีอาหารกิน ครบ 3 มื้อ ปัจจัยที่ทำให้บ้านป่าไม้เนินสะอาดมีความเข้มแข็ง มีดังนี้

4.6.1 ผู้นำมีความเข้มแข็ง อดทน เสียสละ และยึดผลประโยชน์ของชุมชน เป็นหลัก ซึ่งหมู่บ้านนี้ในการทำงาน

4.6.2 มีทีมงานในการทำงาน หรือแกนนำในการทำงานหลายคน และแต่ละคนเป็นผู้ที่มีความรู้ความพร้อมและมีความเสียสละ เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน จึงทำให้การทำงานของหมู่บ้าน สามารถบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้ทุกครั้ง

4.6.3 การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการคิด ตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ ผู้นำชุมชนจะจัดเวทีประชาคม ให้ประชาชนได้มีโอกาสร่วมแสดงความคิดเห็นก่อนทุกครั้ง และ นำผลจากเวทีไปสู่การปฏิบัติหรือใช้เป็นกฎกติกาของชุมชน จึงทำให้การปฏิบัติตามกฎ กติกาต่างๆ ของหมู่บ้าน ได้รับการยอมรับและปฏิบัติตามอย่างดียิ่ง

4.6.4 กลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านเช่น กลุ่มสตรีแม่บ้าน มีความเข้มแข็งสามารถดำเนิน กิจกรรมและมีทุนดำเนินการในกลุ่มของตนเอง ทำให้การสนับสนุนและให้ความร่วมมือในกิจกรรม ต่าง ๆ เป็นไปด้วยดี

4.6.5 มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ ในการประชุมทุกครั้งของหมู่บ้านจะเป็นเวที พุดคุยกันทุกเรื่องทำให้แกนนำทุกคนสามารถทราบปัญหาอุปสรรคความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ของ หมู่บ้านและได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาไปพร้อม ๆ กัน ดังนั้นเมื่อมีการตัดสินใจในกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง กับคนหลาย ๆ คน จึงใช้การประชุมในการตัดสินใจ

4.7 การดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านขยายซี หมู่ที่ 6 ตำบลเนินปอ อำเภอสามง่าม จังหวัดพิจิตร ซึ่งเป็นกองทุนของชาวบ้านเพื่อเป็นทุนในการพัฒนาอาชีพ โดยการพึ่งตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยหลักคุณธรรม เป็นการออมที่นำเงินมาสะสมรวมกันไว้ในรูปกลุ่ม ตามขีดความสามารถของสมาชิกแต่ละคน เพื่อพัฒนาคน โดยใช้เงินเป็นสื่อให้เกิดคุณธรรม การดำเนินงานกลุ่มมีความเจริญก้าวหน้าเพราะมีการดำเนินงานที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก และชุมชน ได้แก่

4.7.1 ด้านการบริหารเงินกู้ ศูนย์สาธิตการตลาด และโรงสีชุมชน โดยกลุ่มมีแนวคิดหลักการในการดำเนินงาน ดังนี้

4.7.1.1 ความซื่อสัตย์ เสียสละ ใฝ่หาใจและเห็นอกเห็นใจกัน

4.7.1.2 สร้างคุณธรรมในทางปฏิบัติให้กับสมาชิก

4.7.1.3 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นสถาบันที่พัฒนาคนให้มีคุณธรรม

ได้อย่างสมบูรณ์

4.7.2 มีองค์ที่เข้มแข็ง

4.7.2.1 มีการจัดสรรผลประโยชน์จากเงินกำไร เช่น ปันผลให้สมาชิก
จ่ายค่าตอบแทนแก่กรรมการในการประชุมแต่ละครั้ง

4.7.2.2 มีการประชุม มีทุนสำรองขยายกิจการ ประชุมสมาชิก 5 ครั้งต่อปี
ประชุมวิสามัญ 4 ครั้ง ประชุมใหญ่สามัญประจำปี 1 ครั้ง

4.7.2.3 มีการจัดสวัสดิการแก่สมาชิกและชุมชนในการจัดกิจกรรมของศาสนา
บำรุง สาธารณ-ประโยชน์ มอบทุนการศึกษา

4.7.2.4. การมีส่วนร่วมสร้างสรรค์งานเพื่อยกระดับคุณภาพของสาธารณะกิจกรรม
ที่กลุ่มจัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาความเป็นอยู่ของสมาชิกหรือคนในชุมชนรวมถึงสังคมโดยรวม คือการส่งเสริมกิจกรรมพัฒนาอาชีพและรายได้ สนับสนุนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และกิจกรรมพัฒนาชุมชน เช่นดำเนินการศูนย์สาธิตการตลาด โรงสีชุมชน

4.7.2.5 จัดกิจกรรมพัฒนาสภาพแวดล้อมคณะกรรมการและสมาชิกร่วมกัน
ดูแลป่าชุมชน และปลูกพืชสมุนไพร ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยชีวภาพ

4.7.2.6 จัดกิจกรรมการพัฒนาสวัสดิการชุมชนและสังคม กิจกรรมโรงสี
ชุมชน ตำบลจนมีทุนหมุนเวียน

4.7.2.7 ร่วมสร้างเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตระดับตำบล อำเภอ
จังหวัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สมาชิกรู้คุณค่า และประโยชน์ในการรวมกลุ่มส่งเสริมการออมและ
ระดมทุนเพื่อช่วยเหลือ สนับสนุน เกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างเครือข่ายโดยใช้หลักการประชาธิปไตย

สรุปผลจากการดำเนินงาน การบริหารจัดการกองทุนที่มีประสิทธิภาพนั้น พบว่าการบริหารจัดการมีความคล้ายคลึงกัน คือมีการบริหารจัดการที่กลุ่ม/ชุมชน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ในทุกขั้นตอนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของกลุ่ม/องค์กรชุมชน ด้านการเงินและพัฒนาอาชีพ ซึ่งต้องใช้หลักการบริหารจัดการ เสริมสร้างจิตสำนึกในใจของผู้คนในชุมชน ด้วยคุณธรรม คือความซื่อสัตย์ เสียสละ รับผิดชอบ เห็นอกเห็นใจกันและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้าน เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างหมู่บ้าน ส่วนราชการ และประชาคม จึงจะมีประสิทธิภาพและประสบความสำเร็จได้ ซึ่งสมาชิกชุมชน ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชนและเครือข่ายขององค์กรชุมชน มีความเข้มแข็ง ซึ่งเปรียบเสมือนร่างกายและอวัยวะที่สำคัญของชุมชน และปัจจัยที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนคือ กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เวทีประชาคมเพื่อค้นหาปัญหาและความต้องการของชุมชนเอง โดยอาศัยระบบคิดที่เป็นเหตุเป็นผล การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะทำให้ชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชน การจัดทำแผนชุมชนที่ชุมชนคิดเองทำเองด้วยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทุกระดับและการใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นพลังขับเคลื่อน เพื่อให้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเคลื่อนไหวไปได้อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ กิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต การแก้ไขปัญหาดความยากจน กิจกรรมกองทุนหมู่บ้าน กิจกรรมกลุ่มอาชีพ/OTOP การส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน และภูมิปัญญาของชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน และการบูรณาการ การพัฒนาทุกภาคส่วนเข้าด้วยกัน ทั้งการใช้ทุนทางสังคมซึ่งถือว่าเป็นศักยภาพภายในชุมชน การสนับสนุนจากปัจจัยภายนอก การสร้างความเข้มแข็งชุมชนจะต้องผสมผสานระหว่างแนวทางการพัฒนาจากข้างล่าง (Bottom Up) ในแต่ละชุมชนและกาสนับสนุนจากภายนอกและนโยบายระดับบนของส่วนราชการต่าง ๆ (Top Down) เข้าด้วยกัน

การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion : FGD)

ปาริชาติ วลัยเสถียร (2453 : 105-106) ให้ความหมายของ Focus Group หมายถึง การสนทนากลุ่ม ๆ ละ 6-12 คน การสนทนากลุ่มเป็นวิธีการศึกษาชุมชน ที่เป็นการสนทนากันในบรรยากาศที่เป็นกันเอง มีการวางแผนและเตรียมการ โดยเรื่องที่สนทนานั้นจะต้องเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจ มีผู้ดำเนินการสนทนาเป็นผู้จุดประเด็นเพื่อชักจูงให้บุคคลในกลุ่มแสดงความคิดเห็นได้อย่างลึกซึ้งและละเอียดที่สุดเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ องค์กรในการจัดสนทนากลุ่ม มีดังนี้

1. บุคคลที่เกี่ยวข้อง

1.1 ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) จะต้องเป็นผู้พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ดี มีบุคลิกดี สุภาพ อ่อนน้อม มีมนุษยสัมพันธ์ดีและต้องรู้ความต้องการหรือวัตถุประสงค์ของชุมชน

1.2 ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note taker)

1.3 ผู้ช่วย (Assistant) เป็นผู้ที่ทำหน้าที่จัดเตรียมสถานที่ และบันทึกเสียง

2. แนวทางในการสนทนากลุ่ม ควรจัดแนวทางในการสนทนากลุ่ม มีการจัดลำดับหัวข้อในการสนทนา

3. อุปกรณ์สนาม ที่ควรเตรียม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ถ่านวิทยุ สมุดบันทึกและดินสอ

4. แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม

5. ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ โดยจัดให้มีเครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว เพื่อสร้างบรรยากาศ

ของความเป็นกันเอง

6. ของสมนาคุณแก่ผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนา

7. สถานที่และระยะเวลา อาจเป็นบ้าน ศาลาวัด ใต้ร่มไม้ ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวก ห่างไกลจากความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนามีสมาธิในเรื่องต่าง ๆ ที่กำลังสนทนากัน ส่วนระยะเวลาไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

เฉลียว นูรีภักดี (2545 : 259) สรุปไว้ว่า การสนทนากลุ่มหรือกิจกรรมความเห็นของกลุ่ม คือเป็นการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลเพื่อหาข้อสรุป นำไปสู่การวางแผนที่ดี องค์ประกอบความเห็นของกลุ่ม ได้แก่บุคคลที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มไม่ต่ำกว่า 6-12 คน พิธีกรต้องรู้พื้นที่และขอบเขตของชุมชน ซึ่งมีบทบาทของบุคคลในการร่วมสนทนากลุ่ม มีดังนี้

1. พิธีกร (Moderator/Facilitator) เป็นผู้จุดประเด็นหรือชักจูงให้ผู้ร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง

2. บุคคลเป้าหมายของการสนทนา (Discussant) ทำหน้าที่พูดคุยแสดงความคิดเห็นในประเด็นคำถามต่าง ๆ

3. ผู้จัดบันทึกการสนทนา ทำหน้าที่การให้หมายเลข กำกับ Discussant และทำหน้าที่จดอย่างเฉียบ ห้ามมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

4. ผู้ช่วย ทำหน้าที่ควบคุมเทป อำนาจความสะดวกและดูแลแก้ปัญหาอื่นๆ เกิดขึ้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและกรอบแนวคิดการวิจัย เป็นการเสนอผลการศึกษาเอกสารทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

สมภพ เจริญบุทศ (2545 : 49) ได้ทำการสังเคราะห์โครงการเพิ่มประสิทธิภาพ บริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ. 2545 อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ผลการสังเคราะห์และการอภิปรายผลโครงการ ได้ข้อสรุปว่า

1. เกิดกองทุนหมู่บ้าน เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนมีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
2. มีระบบบริหารกองทุนหมู่บ้าน จัดโครงสร้างองค์กรชัดเจน มีการตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนและมีการแบ่งหน้าที่การทำงานอย่างถูกต้อง
3. มีการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของกองทุนหมู่บ้าน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอพึ่งตนเองได้
4. สร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ และสังคมของคนในกองทุนหมู่บ้าน มีการรวมตัวเป็นกลุ่มในการประกอบอาชีพ
5. มีศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้าน มีความซื่อสัตย์สุจริต ร่วมมือร่วมใจ มีความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

วัฒนาภรณ์ นาคสวัสดิ์ (2542 : 45-48) ได้ทำการวิจัย เรื่อง การศึกษาการจัดการกองทุนตามโครงการแก้ไขปัญหาคาความยากจน ผลการวิจัยมีข้อสรุปว่า

1. ความเข้าใจในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของนโยบาย คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องนำนโยบายไปปฏิบัติมีความเข้าใจในวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการดี ส่วนครัวเรือนเป้าหมายซึ่งเป็นผู้ได้รับการยืมเงินบางคนยังเข้าใจคลาดเคลื่อน
2. ทรัพยากรที่ใช้ คือ เงินทุน จำนวน 280,000 บาท มีจำนวนไม่เพียงพอกับจำนวนครัวเรือนเป้าหมาย ส่งผลให้ไม่สามารถทำให้ครัวเรือนเป้าหมาย มีรายได้เพิ่มขึ้นพ้นเส้นความยากจน คือมีรายได้ 15,000 บาท/คน/ปี ภายในระยะเวลา 4 ปี ได้ครบครัวเรือน
3. การเลือกอาชีพของครัวเรือนเป้าหมาย อาชีพจะเป็นตัวกำหนดในเรื่องรายได้ ต้องเป็นอาชีพที่ถนัด และตลาดต้องการ
4. การอนุมัติเงินยืมของคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำการประชาสัมพันธ์ อนุมัติเงินยืมแก่ครัวเรือนเป้าหมาย จำนวนเงินต้องเหมาะสมกับอาชีพ และความสามารถของครัวเรือนนั้น
5. การประชาสัมพันธ์โครงการ ให้ผู้เข้าร่วมโครงการทุกระดับ มีความรู้และเข้าใจ และมีทัศนคติที่ดีต่อโครงการ การประชาสัมพันธ์ ต้องดำเนินการทุกระยะ คือ ก่อนดำเนินการ ระหว่างดำเนินการ และหลังดำเนินการ

รัชนี สุคนธมัต (2539 : 99) ได้ทำการวิจัย เกี่ยวกับรูปแบบการจัดตั้งกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน ผลการวิจัยได้ข้อสรุป ดังนี้

1. กองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน เป็นกองทุนหรือเงินทุนที่องค์กรสตรีและสมาชิกกลุ่มสตรีได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้น โดยมีหน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนการดำเนินงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนในหมู่บ้าน และจากผลการวิจัยรูปแบบกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้านที่เหมาะสม มีรูปแบบ โดยมีองค์ประกอบ 5 ส่วน คือ

- ส่วนที่ 1 มีโครงสร้างองค์กรบริหารกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน
- ส่วนที่ 2 มีวัตถุประสงค์กองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน
- ส่วนที่ 3 บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน
- ส่วนที่ 4 การดำเนินงานกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน
- ส่วนที่ 5 ระเบียบกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน

2. ความเป็นไปได้ในการจัดตั้งกองทุนพัฒนาสตรีหมู่บ้าน เมื่อมีการจัดตั้งกองทุนพัฒนาสตรีขึ้นแล้ว ส่งผลในด้านสร้างความสัมพันธ์และความผูกพันในชุมชน เป็นการส่งเสริมให้สตรีพึ่งตนเองได้มากขึ้น และส่งเสริมให้สภาพครอบครัวอบอุ่นและมั่นคง

ชาติชาย มณีกาญจน์ (2537) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศักยภาพองค์กรชุมชนในการจัดการกองทุนหมุนเวียน ได้ศึกษาการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตบ้านแซ่ซ้อ หมู่ที่ 1 ตำบลห้วยขาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการดำเนินงานกองทุนหมุนเวียน และได้ประสบผลสำเร็จในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนเป็นอย่างดี โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเป็นมาทาง โครงสร้างทางสังคม และบทบาทขององค์กรชุมชนในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียน ศึกษาปัญหาข้อจำกัดขององค์กรชุมชนในการจัดการของกองทุนหมุนเวียน ซึ่งใช้วิธีการสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์สังเกต และศึกษาเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง พบว่า องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้องค์กรชุมชนมีศักยภาพในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียน คือ ทั้งคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม ต้องมีความเข้าใจและยอมรับร่วมกันในปัญหาและการแก้ไขปัญหา มีความไว้วางใจในผู้นำชุมชน มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน มีความเสียสละและทุ่มเทเพื่อส่วนรวม มีข้อมูลเพียงพอเพื่อการตัดสินใจเข้าใจในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานอย่างชัดเจน มีส่วนในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการด้วยความสมัครใจ มีความซื่อสัตย์สุจริตและคุณธรรม มีความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงาน บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ ข้อเสนอแนะ จากผลการศึกษาวิจัยศักยภาพขององค์กรชุมชนในการบริหารจัดการกองทุนหมุนเวียนอย่างมีประสิทธิภาพนั้น คือ ควรต้องมีองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยชุมชนเอง เลือกตั้งคณะกรรมการกันเอง เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวแทนของกลุ่มสมาชิกในการเข้าไปบริหารจัดการกองทุน องค์กรภายนอกจะต้องเข้าใจสภาพและความเป็นอยู่ของชุมชน เพื่อเข้าไปให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการและพัฒนาส่งเสริมขีดความสามารถในด้านบริหารและจัดการกองทุนตามความเหมาะสมกับสภาพแต่ละชุมชน

เจริญญา วงษ์พรหม (2536) ได้ทำการวิจัย เรื่องการบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในสหกรณ์ร้านค้าบ้านสามพันห้า ตำบลนาคำ อำเภออุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกเกิดขึ้น และทำให้สหกรณ์ร้านค้าบ้านสามพันห้า ประสบความสำเร็จ เกิดจากปัจจัยหลายอย่างคือ

1. ความคิดริเริ่มของชาวบ้าน
2. ผู้นำมีความน่าเชื่อถือ
3. มีระเบียบกฎเกณฑ์ในการบริหารจัดการ

เอกราช ผลผลา (2537) ได้ทำการวิจัย เกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนต่อการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้ โครงการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและการพัฒนาชุมชนเกาะเต่า อำเภอเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นของประชาชนเกาะเต่า ตั้งข้อกำหนดของการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้ รวมทั้งศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของประชาชนเกาะเต่าต่อการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้ กลุ่มประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คือ หัวหน้าครอบครัว 28 ครอบครัว และสมาชิกในครอบครัว 68 คน ให้ความคิดเห็นต่อการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้เพื่อทราบแนวโน้มของการยอมรับของประชาชนต่อการจัดตั้งชมรมฯ และกองทุน ซึ่งแนวโน้มและความเป็นไปได้ของความสำเร็จของการจัดตั้งชมรมและกองทุนนั้นรวมถึงการเข้าร่วมของประชาชนในชมรมอนุรักษ์และกองทุนเงินกู้จะเกิดขึ้นได้นั้น หากประชาชนเห็นด้วยมาก แนวโน้มการเข้าร่วมย่อมมีสูงตามไปด้วย จากการศึกษาความคิดเห็นนี้ จะนำไปสู่การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นซึ่งกำหนดไว้ 4 ประการ คือปัจจัย ด้านเพศ อายุ การศึกษาและรายได้ โดยศึกษาจากเอกสารและวิจัยภาคสนาม เก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ใช้แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ เก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของประชากรตัวอย่าง ความคิดเห็น และปัจจัยที่มีต่อความคิดเห็นด้วยตนเอง รวมทั้งได้ใช้ แนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์พูดคุยแบบไม่เป็นทางการ และสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากผู้รู้ ทำให้ทราบรายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องสภาพของชุมชนเกาะเต่า วิถีชีวิตความเป็นอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม ของชุมชนเกาะเต่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้คำร้อยละ ในการศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มประชากรตัวอย่าง ต่อการจัดตั้งชมรม อนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้ นั้น พบว่า ประชากรตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นด้วยต่อข้อกำหนดของการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้ มีข้อกำหนดของการจัดตั้งชมรมฯ บางข้อที่ประชากรตัวอย่างทั้งหมดไม่เห็นด้วย คือจำนวนครั้งการประชุมของคณะกรรมการชมรม (2 ครั้ง/สัปดาห์) โดยประชากรตัวอย่างทั้งหมดเห็นว่า เป็นการกระทบกระเทือนต่อการประกอบอาชีพ หรือการขาดรายได้ประจำวัน และข้อกำหนดที่ให้สมาชิกกู้เงินเพื่อซื้อวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเท่านั้น ซึ่งประเด็นนี้ กลุ่มประชากรตัวอย่างเห็นว่าไม่อาจจำกัดขอบเขตของการกู้ยืมเงิน แต่ควรเปิดโอกาสให้สมาชิกนำไปใช้ประกอบอาชีพอื่นได้ ตามความจำเป็น

และความต้องการของสมาชิกมากกว่า สำหรับปัจจัยที่มีผลต่อความคิดเห็นของกลุ่มประชากรตัวอย่างต่อการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์และกองทุนเงินกู้ พบว่า ปัจจัยที่กำหนดในการศึกษาครั้งนี้ คือเพศ อายุ การศึกษา และรายได้ ไม่มีความสัมพันธ์กับความคิดเห็นของกลุ่มประชากรตัวอย่างต่อการจัดตั้งกองทุนเงินกู้

จากผลการศึกษา มีข้อเสนอแนะต่อโครงการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ธรรมชาติและ การพัฒนาชุมชนเกาะเต่า ในการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและกองทุนเงินกู้ โดยการจัดหาที่ทำการชมรม ๆ เพื่อการดำเนินงานกิจกรรมของชมรมฯ การอบรมให้ความรู้แก่ประชาชนไม่ควรเป็นการเพิ่มภาระให้แก่ประชาชน เช่น การกำหนดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เป็นต้น ขณะเดียวกันควรสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมหรือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ซึ่งทางโครงการควรพิจารณาอย่างรอบคอบ ส่วนข้อเสนอแนะในการศึกษาเชิงวิจัยต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัยความคิดเห็นของประชาชนเกาะเต่าต่อการดำเนินงานกิจกรรมของชมรม ฯ ไปแล้ว เช่นครบรอบ 1 ปี 2 ปี หรือ 3 ปี ควรมีการศึกษาวิจัยผลกระทบหรือความสำเร็จของการจัดตั้งชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและ กองทุนในโอกาสต่อไป

กนกรัตน์ กิตติวิวัฒน์ (2543) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับทุนทางสังคม ศึกษากรณีเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์บางซื่อพัฒนา โดยศึกษาเรื่องทุนทางสังคมของชุมชนเมืองในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ กลุ่มศึกษา เป็นกลุ่มคนจนเมืองที่หลุดลอยจากข่ายสวัสดิการภาครัฐ วัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนแออัดการผูกโยงด้วยความสัมพันธ์และพื้นฐานความสัมพันธ์ที่เอื้อต่อกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน 2. ศึกษากระบวนการทำงานในรูปขององค์กรชุมชนและเครือข่ายกิจกรรมการลงทุนเพื่อสังคมว่า นำไปสู่การเพิ่มทุน 3. ศึกษาลักษณะของทุนทางสังคมนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน โดยมีแนวคิด 3 แนวทาง คือ 1) แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม 2) แนวคิดเรื่องชุมชนเข้มแข็ง 3) แนวคิดเรื่องเครือข่ายสังคมโดยเลือกศึกษากรณีเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์บางซื่อพัฒนา ซึ่งเป็นความร่วมมือกันของกลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 14 กลุ่ม และเลือกศึกษาเจาะลึกเพียง 1 ชุมชน คือ ชุมชนพระรามหก ผลการศึกษาพบว่า การมีเครือข่ายสัมพันธ์ทางสังคมที่สมาชิกมีความสัมพันธ์ทางเชิงซ้อนต่อกันนั้น มีการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ตลอดทั้งกระบวนการเกี่ยวคู่กันและกันด้วยความสัมพันธ์เช่นนี้ ทำให้พวกเขามีชีวิตอยู่รอดได้ในสภาวะที่ฝืดเคือง นอกจากนี้การมีค่านิยมร่วมกันในเรื่องการมีเครดิตที่ดีหรือการเป็นผู้ที่น่าเชื่อถือนั้นมีส่วนสำคัญในการเกื้อหนุนกองทุนสวัสดิการในชุมชน สำหรับการศึกษาระบบการทำงานระดับองค์กรเครือข่าย พบว่า วิธีการดังกล่าวไม่ได้ทำให้เกิดผลเฉพาะด้านบวก ในความหมายของการเพิ่มทุนทางสังคมหรือทำให้ชาวบ้านมีการมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นขึ้นเท่านั้น หากแต่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกัน อาจเกิดผลด้านลบต่อองค์กรหรือต่อความสัมพันธ์ของสมาชิกได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งกลุ่มพวกพ้อง หรือความหวาดระแวงระหว่างสมาชิก ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นข้อจำกัดในการพัฒนา

กลุ่มที่จะต้องให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากมีผลอย่างสำคัญในการพัฒนาองค์กรชาวบ้านให้เติบโตและเข้มแข็งต่อไป

สมหมาย เลิศนา (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนโคกขามป้อม ตำบลแคนเหนือ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษา 1) สภาพป่าชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชนของคณะกรรมการ 2) ลักษณะบางประการทางสังคมและเศรษฐกิจของประชาชนที่มีส่วนร่วม 3) การคาดหวังที่จะได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนของประชาชนที่มีส่วนร่วม 4) การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนและข้อเสนอแนะของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน 5) เปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนของประชาชนที่มีลักษณะพื้นฐานบางประการทางสังคมที่แตกต่างกัน ผลการศึกษา พบว่าประชาชนมีการบริหารจัดการป่าชุมชนหมู่บ้านมีการวางแผนการดำเนินงานมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปของคณะกรรมการ ดำเนินการปลูกป่ายุคาลิปดัส มีรายได้จากการขายไม้และจัดตั้งกองทุนป่าไม้ เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนให้ชาวบ้านกู้ยืมไปประกอบอาชีพ และดำเนินการอีก โครงการหนึ่งคือโครงการป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน มีการดำเนินงานร่วมกันกับระหว่างสำนักงานป่าไม้ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ปลูกพืชผักพื้นบ้านและป่าไม้อื่น ๆ เพื่อเป็นแหล่งอาหารในท้องถิ่น โดยคณะกรรมการป่าชุมชนร่วมกับประชาชนทั้ง 3 หมู่บ้าน ร่วมกันดูแลรับผิดชอบและคาดหวังว่าจะได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนในระดับมาก 8 เรื่อง ได้แก่ ความมีชื่อเสียง ปรับปรุงความสัมพันธ์ในชุมชน ให้มีความสามัคคีช่วยเหลือกันมากขึ้น ใช้ประโยชน์เพื่อเก็บหาของป่าอาหารธรรมชาติ ให้พื้นป่าเป็นแหล่งชอนน้ำเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ให้ความรู้เกี่ยวกับต้นไม้พื้นเมืองและพืชสมุนไพร ได้รับการยกย่องเป็นที่ยอมรับนับถือจากคนในหมู่บ้าน ได้รับเงินกู้จากกองทุนป่าไม้ในหมู่บ้านเพื่อมาประกอบอาชีพได้รับกาสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐและเอกชนมาพัฒนาหมู่บ้าน

สรุปผลการศึกษาในด้านด้านสังคม เศรษฐกิจและการมีส่วนร่วม พบว่า (1) ประชาชนที่มีจำนวนสมาชิกในบ้านมากกว่า 7 คน และ 5-6 คน มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าครอบครัวที่มีจำนวนไม่เกิน 4 คน (2) ประชาชนที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชนมากกว่าสมาชิก อบต. (3) ประชาชนได้รับข่าวสารทางสื่อมวลชนและเอกสารสิ่งพิมพ์มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนมากกว่าประชาชนที่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากการประชุม หรือการอบรมจากเจ้าหน้าที่

ข้อเสนอแนะจากการศึกษานี้ การบริหารจัดการของคณะกรรมการป่าชุมชนนี้ มีแผนการฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนร่วมกับประชาชนปลูกต้นไม้ในป่าชุมชนในวันที่ 12 สิงหาคม ของทุกปี มีกำหนดระเบียบข้อบังคับในการดูแลรักษาป่าชุมชน กำหนดระยะเวลาเข้าไปใช้ประโยชน์จาก

ป่าชุมชน เพื่อให้ป่าฟื้นคืนสภาพเดิมมีการสร้างรายได้จากป่าชุมชน รวมกลุ่มปลูกพืชล้มลุกระยะสั้น
 แคมในป่า นำผลผลิตขายสร้างรายได้เข้ากองทุนป่าไม้ พื้นที่ว่างเปล่าปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ ทำสระน้ำ
 เลี้ยงปลา คำนวณเงินกองทุนป่าไม้และดอกเบี้ยมาให้สมาชิกได้กู้ยืมประกอบอาชีพ ดังนั้นประชาชน
 ต้องร่วมมือด้วยความสมัครใจ ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับป่าชุมชนอย่างเคร่งครัด และเข้าร่วม
 กิจกรรมในชุมชนทุกขั้นตอนคณะกรรมการควรมีการประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ให้สามารถมองเห็น
 ประโยชน์จากป่าไม้และจากการเป็นสมาชิกกองทุนป่าไม้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น

พระวี สีสื่อสวัสดิ์ (2544) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ทูทางสังคมจากมุมมองแบบไทย
 มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทุนทางสังคม ทั้งในระดับสากลและสังคมไทย อีกทั้งเปรียบเทียบ
 วิธีการให้ความหมายและการประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมและค้นหากระบวนการเกิดทุนทางสังคม
 อีกด้วย โดยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ได้แก่การศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์
 อย่างมีเค้าโครง และวิเคราะห์ข้อมูลตามหลักการของการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการวิเคราะห์
 วาทกรรม จากการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมเป็นแนวคิดที่มีรากฐานมาจากสังคมตะวันตกและ
 แพร่หลายเข้ามาสู่สังคมไทยเมื่อหลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 โดยมีสำนักงานกองทุนเพื่อสังคม
 เป็นผู้ใช้คำว่า “ทุนทางสังคม” ในการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาและลดผลกระทบอันอาจเกิดจาก
 วิกฤตเศรษฐกิจและได้มีการแพร่ขยายวงกว้างในการใช้คำว่า “ทุนทางสังคม” อย่างกว้างขวาง และ
 จากการศึกษาพบว่า นักคิดไทยและนักคิดสากลมีการนิยามความหมายและการประยุกต์ใช้ทุนทาง
 สังคมแตกต่างกันตามฐานคิด ประสบการณ์ และวัฒนธรรม โดยเฉพาะการตีความและแปลความ
 หมายถึงข้ามวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดความแตกต่างและผิดเพี้ยนไปจากความหมายเดิม สำหรับ
 ในหมู่นักคิดไทยเองก็มี การให้ความหมายที่อยู่ในทิศทางเดียวกัน คือเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม
 แต่อาจแตกต่างกันไปรายละเอียดตามความสนใจของนักคิดท่านนั้น ๆ กระบวนการเกิดทุนทาง
 สังคม สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะตามพื้นที่และเวลา คือ กระบวนการเกิดทุนทางสังคม
 ในชนบท และกระบวนการเกิดทุนทางสังคมในเมืองโดยทั้ง 2 กระบวนการมีปัจจัยทั้งในและ
 นอกชุมชนที่ส่งผลให้เกิดกระบวนการดังกล่าว ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มองค์กรทางสังคม
 ในชุมชน การมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกัน การเสียสละร่วมกัน ปัจจัยภายนอก
 ชุมชน ได้แก่ กระแสสังคม ระบบการเมือง นโยบายรัฐ สื่อมวลชน โดยผลการศึกษา
 จะเป็นพื้นฐานของการศึกษาเรื่องทุนทางสังคมในระดับประเทศ และกรอบแนวคิดเรื่องทุนทางสังคม
 จากการศึกษาจะมีประโยชน์ต่อการพัฒนากรอบชีวิตทุนทางสังคมต่อไป

สมาวิทย์ สุพรรณไพ (2540) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
 ในการบริหารเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การวิจัยนี้มุ่งเพื่อศึกษาถึงบทบาทขององค์กรปกครอง
 ส่วนท้องถิ่นในปัจจุบัน ในการบริหารงานเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ภายใต้ทบทวนของ

กฎหมายจัดตั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกฎหมายสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ผลการวิจัยพบว่าบทบาทอำนาจหน้าที่ในการบริหารเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในปัจจุบันเป็นการดำเนินงานขององค์กรปกครอง ส่วนกลางและองค์กรปกครองส่วนภูมิภาค บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังมีข้อจำกัดอยู่ทั้งในด้านบทบัญญัติของกฎหมาย และศักยภาพการบริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรมีการแก้ไขกฎหมาย โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอิสระในเรื่องการกำหนดนโยบาย การวางแผนดำเนินงานบริหาร การบังคับใช้กฎหมายและเพื่อการบริหารให้มีประสิทธิภาพควรมีบุคลากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นบุคลากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงมีงบประมาณในการดำเนินงานอย่างเพียงพอ โดยการสนับสนุนของกองทุนสิ่งแวดล้อม และควรมีการจัดตั้งองค์กรเฉพาะในการให้คำแนะนำการบริหารจัดการทรัพยากร

อุไรวรรณ ประทุมจิตร (2541) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับ กองทุนทดแทนความเสียหายจากมลพิษ วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดให้มีกองทุนทดแทนความเสียหายจากมลพิษ ที่มีหลักการคุ้มครองและเยียวยาผู้เสียหายจากปัญหามลพิษในสิ่งแวดล้อม พบว่า การคุ้มครองและเยียวยาประชาชนผู้เสียหายจากมลพิษมีแนวทางในการคุ้มครอง โดยการฟ้องคดีทางศาลและกองทุนตามกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ เพื่อการจัดการด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งกองทุนสิ่งแวดล้อมตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นั้น มีข้อจำกัดเฉพาะเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานเพื่อการบำบัดหรือขจัดมลพิษ มีการนำสืบให้ชัดเจนถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเสียหายที่เกิดขึ้น กับการกระทำที่เป็นต้นเหตุแห่งการเสียหาย ซึ่งการพิสูจน์ได้อาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านแต่ก็ไม่อาจยืนยันได้ว่า ความเสียหายที่โจทย์ได้รับเกิดจากการกระทำของจำเลย

การศึกษาวิจัยนี้ ได้เสนอให้มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อคุ้มครองและเยียวยา ผู้เสียหายจากมลพิษ ในกฎหมายไทย โดยการบัญญัติเป็นกฎหมายใหม่ เพราะเป็นวิธีการที่ทำได้ง่ายและดีที่สุด โดยมีรูปแบบและโครงสร้างของกองทุน ดังนี้

1. ให้มีกองทุน มีวัตถุประสงค์ เพื่อช่วยเหลือเยียวยาผู้เสียหายจากมลพิษ
2. ที่มาของกองทุน ให้เงินทุนส่วนหนึ่งมาจาก โรงงานอุตสาหกรรมในรูปแบบของค่าธรรมเนียมการปล่อยสารพิษ
3. ให้สำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อมเป็นผู้ดูแลในการบริหารงานกองทุนและตั้งคณะกรรมการพิจารณาสิทธิของผู้เสียหายขึ้น ในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเพื่อพิจารณาสิทธิของผู้เสียหาย
4. ขอบเขตในการจ่ายค่าทดแทนให้ หมายถึงค่าทดแทนที่จ่ายให้กับผู้เสียหายที่ได้รับเอามลพิษจาก โรงงานอุตสาหกรรมเข้าสู่ร่างกายจนเป็นเหตุให้ได้รับความเสียหาย

5. กระบวนการได้รับค่าทดแทน กำหนดหลักเกณฑ์ของผู้มีสิทธิได้รับค่าทดแทนโดยอาศัยเกณฑ์พิจารณา 3 ประการ คือ พื้นที่ที่มีมลพิษตามกำหนด ประเภทของโรคที่กำหนดขึ้น และระยะเวลาที่อยู่ในพื้นที่ที่กำหนด ประเภทค่าทดแทน แยกเป็น 4 ประเภท คือ ค่ารักษาพยาบาล และค่าใช้จ่ายอื่น อันเกี่ยวกับค่ารักษาพยาบาล ค่าทดแทนกรณีทุพพลภาพ (พิการ) ค่าทดแทนสำหรับผู้เสียหายที่เป็นเด็ก และค่าทำศพ และวิธีการขั้นตอนในการได้รับค่าทดแทนกำหนดให้ผู้เสียหายยื่นร้องต่อคณะกรรมการ และกรณีไม่พอใจ คำวินิจฉัยก็สามารถอุทธรณ์ได้ต่อคณะกรรมการอุทธรณ์

ปรีชา แสงศิริ (2542) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับผู้นำท้องถิ่นกับบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) คุณสมบัติและบทบาทของผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำท้องถิ่น กับการมีส่วนร่วมของประชาชน ในท้องถิ่นกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (3) ปัญหา อุปสรรค และศักยภาพของท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในกลุ่มผู้นำท้องถิ่น และในใช้แบบสอบถามเชิงคุณภาพในส่วนของประชาชนในท้องถิ่น นำมาวิเคราะห์เหตุผลเปรียบเทียบ แสดงพร้อมตารางร้อยละ และแบบประเมินผลทั้งในส่วนของกลุ่มผู้นำและชุมชน จากการศึกษาพบว่า ผู้นำท้องถิ่นแสดงบทบาทได้ไม่เด่นชัดในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ด้วยเหตุผลสำคัญดังนี้ ในส่วนของผู้นำและการทำงาน 1. ขาดการประสานงานที่ดีในกลุ่มของผู้นำและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง 2. ผู้นำท้องถิ่นขาดความตั้งใจอย่างจริงจังในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3. ผู้นำท้องถิ่นขาดอำนาจในการบริหาร และตัดสินใจในการพัฒนาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในส่วนของประชาชน 1. ประชาชนขาดผู้นำที่มีศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2. ประชาชนขาดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3. ประชาชนส่วนใหญ่อยากจน คุณภาพชีวิตที่ต่ำ และมีลักษณะเฉื่อยชา ไม่ได้สนใจการมีส่วนร่วม ในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง สรุปผลการประเมินจากกรณีศึกษาเฉพาะพื้นที่ พบว่าอำเภอสังขละบุรี มีภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติเหมาะสมต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ หากแต่ด้วยศักยภาพทางด้านชุมชน ประชากร และผู้นำท้องถิ่น ทำให้ยังไม่สามารถพัฒนาอำเภอสังขละบุรี ให้เป็น แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเต็มรูปแบบได้อย่างแท้จริง ผลในการพิสูจน์ข้อสมมุติฐานพบว่า ผู้นำ ท้องถิ่นในเขต พื้นที่ศึกษา ยังไม่สามารถพัฒนาท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ อย่างเต็มประสิทธิภาพตรงตามเป้าหมายที่กำหนด

2. งานวิจัยต่างประเทศ

กอร์ดอน (Gordon : 1996) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม โดยการแนะนำของรัฐบาลแคนาดาในการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ในการจัดการกองทุนพัฒนาสิ่งแวดล้อมแก่องค์กรเอกชน ผลการวิจัยพบว่า มีองค์กรเอกชนหลายองค์กรได้ทำการศึกษาโครงการที่เกี่ยวกับการพัฒนาสิ่งแวดล้อม และมองถึงประเด็นที่จะพัฒนาต้องมียุทธศาสตร์ประกอบด้านระยะเวลา แหล่งที่ให้การสนับสนุน และความสามารถในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งการดำเนินงานของรัฐบาลได้มีตั้งกรรมการกองทุนขึ้น เพื่อทำการคัดเลือกว่าโครงการใดควรจะได้รับ การสนับสนุนทางการเงินในการจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการพัฒนาสิ่งแวดล้อม ซึ่งรัฐบาลแคนาดาได้พิจารณาว่า โครงการขององค์กรเอกชน ควรได้รับความเห็นชอบจากชุมชน และชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นอาสาสมัครพัฒนา สิ่งแวดล้อมเป็นจำนวนมาก จึงจะได้รับการส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนจากรัฐบาลแคนาดา และองค์กรเอกชนนั้นจะต้องมีผู้นำเป็นที่ยอมรับจากชุมชน

มิชเชลล์ โรส เอคเวิร์ด แกรแฮม (Mitchell : 1998) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบผลของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การศึกษานี้สมมติฐานว่าลักษณะของชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน มีผลประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้ผลกำไรด้านเศรษฐกิจ สังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจ้างงาน และรายได้ของชุมชน เปรียบเทียบกับชุมชนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันต่ำกว่า ศึกษาโดยผ่านการสัมภาษณ์สำรวจบุคคลในชุมชน และรูปแบบการเติบโตทางธุรกิจการเงินในชุมชน ทั้ง 2 แบบ พบว่า มีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญ โดยดูจากผลกำไรที่เกิดขึ้นจากธุรกิจการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะมีการจัดสรรการจ้างงานและรายได้ที่ดีกว่า โดยการมีส่วนร่วมของเจ้าของธุรกิจ และการจัดการช่วยเหลือในชุมชนนั้น ๆ ปัจจัยหลักที่มีผลต่อความสำเร็จของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ

1. ลักษณะของชุมชน
2. ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน
3. ความตระหนักรู้ถึงกำลังการสร้างสรรค

การศึกษานี้จะรวมไปถึงการศึกษาพัฒนารูปแบบองค์กรในอนาคตทั้งในด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น

คอนโตจีโอโกโปลอส (Kontogeorgopoulou : 1998) ได้ทำการวิจัยเรื่องแนวคิด เกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการพัฒนาชุมชนในภาคใต้ของประเทศไทย ซึ่งได้ศึกษาเรื่อง การท่องเที่ยวแบบทางเลือกอันเอื้อประโยชน์แก่การพัฒนาชุมชนในจังหวัดภูเก็ต พังงา กระบี่ ภาคใต้ของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยวที่เป็นการผจญภัยอันเป็นประสบการณ์ที่แปลกใหม่แล้วังมีการท่องเที่ยว

แบบ “ ทางเลือก ” ที่ประชาสัมพันธืในแบบของการพัฒนาชุมชน มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตและดูแลสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป โดยการมีการรวมกลุ่มให้มีการพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคใต้ของไทย คือ การท่องเที่ยวแบบทางเลือกต้องเป็นการท่องเที่ยวแบบธรรมชาติ เช่น พายเรือคายัค และการปีนเขาที่กำลังเป็นที่นิยมในหมู่ชาวต่างประเทศมากขึ้นทุกที และเป็นที่น่าประหลาดใจอย่างชัดเจน คือ การกระจายการลงทุนภายในแต่ก็เป็นที่ไปอย่างช้า ๆ ทำให้การค้าและการท่องเที่ยวภายในท้องถิ่นต้องหยุดนิ่ง

การศึกษานี้ได้ประเมินว่า การท่องเที่ยวแบบทางเลือกนี้ เป็นการท่องเที่ยวในเชิงอุตสาหกรรม มีนักท่องเที่ยว และทรศนะของคนในท้องถิ่นได้แสดงความคิดเห็นประเด็นสำคัญที่เป็นแก่นแท้ของการท่องเที่ยวแบบทางเลือก ที่เป็นทฤษฎีและปฏิบัติได้จริง สรุปได้ 3 ประเด็น คือ

1. การท่องเที่ยวแบบทางเลือกทางภาคใต้ของไทย มีโครงสร้างที่เชื่อมโยงกับปริมาณอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิม แน่แน่นอนว่าเป็นสัญญาณที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริงจากสิ่งที่มีอยู่เดิมในรูปของการท่องเที่ยวแบบเดิม ๆ ซึ่งการท่องเที่ยวแบบทางเลือกนี้เป็นการปฏิรูปให้เข้ากับการเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในภูมิภาค

2. สิ่งที่ไม่เห็นพ้องต้องกัน ในแง่ของความแตกต่างด้านการบริหารจัดการระดับความต้องการด้านการบริหารจัดการที่แตกต่างของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวแบบทางเลือก บางคนมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมต่อสถานที่ และวิถีชีวิตของชาวบ้าน

3. การที่มีนักท่องเที่ยวแบบทางเลือกทำให้เศรษฐกิจ ในชุมชนดีขึ้น และทำให้เกิดการพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวแบบอื่น ๆ เช่น แบบสะพายเป้ และการท่องเที่ยวแบบผจญภัยจะยังคงมีอยู่ และเป็นกลไกทำให้เกิดพัฒนาเศรษฐกิจ

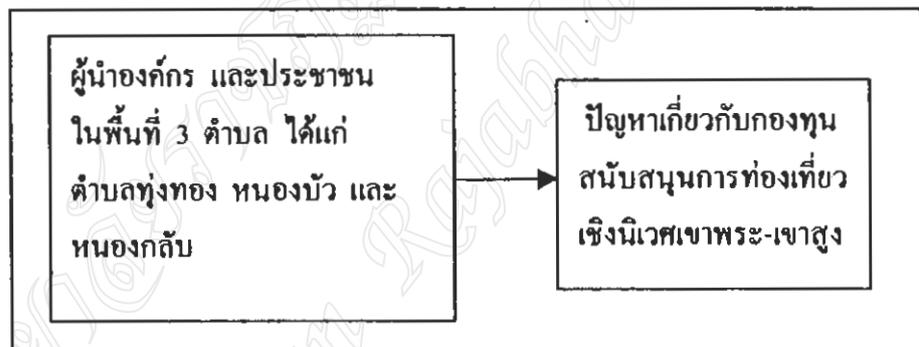
เดอะอีคอนอมิสต์ (The Economist. 2543 : 87-89) ได้กล่าวถึงการเพิ่มค่า (price) ของประการัง ซึ่งอาจทำได้โดยการลดปริมาณการบริโภคเพื่อการค้า และการจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นทฤษฎีหลักของการประมงแบบยั่งยืน ซึ่งชุมชนในท้องถิ่นต้องช่วยกันดูแลและตรวจสอบด้วยตนเอง เมื่อธรรมชาติคงอยู่อย่างสมบูรณ์และมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว เชิงอนุรักษ์ จะเป็นการเพิ่มคุณค่าและเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนโดยตรง

ไซมอน เอลลิแกนท์ (2543 : 76-79) ได้วิจัยเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ณ เกาะซาบา ประเทศมาเลเซีย เป็นการรักษธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ไว้ได้ดีที่สุดและทำให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์ป่าเพียงเล็กน้อย แต่กลับจะมีผลดีในระยะยาว ทฤษฎีสันับสนุนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ กล่าวไว้ว่า บริเวณที่อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่าและสิ่งแวดล้อมที่น่าสนใจ สามารถนำมาใช้เป็นแหล่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มีกำลังการจ่ายสูง และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จจะช่วยป้องกันดูแลสิ่งแวดล้อมเพราะไม่มีเหตุผลใดที่จะมีการทำลายแหล่งสร้างรายได้ของชุมชน

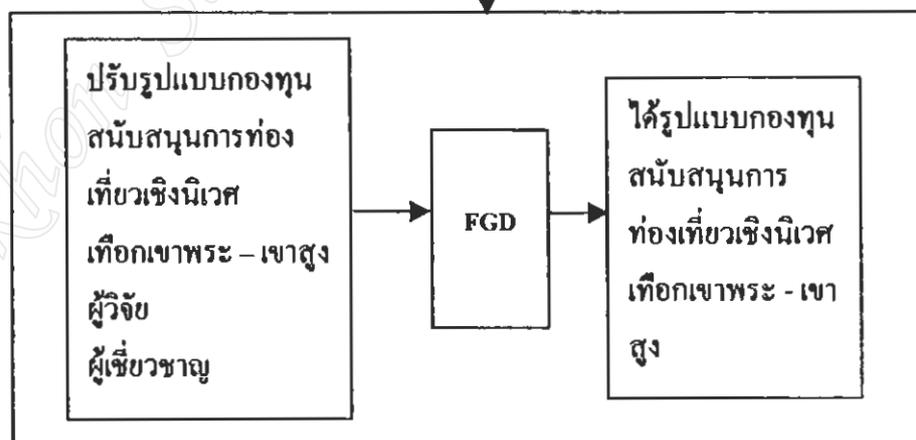
สรุปผลจากการวิจัยในประเทศ ภาพรวมพบว่า การบริหารจัดการของผู้นำชุมชน สมาชิกชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในเรื่องกองทุนพัฒนาสตรี กองทุนทดแทนความเสียหาย กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต การปลูกป่า พืชผักเพื่อเป็นแหล่งอาหารในชุมชน การบริหารจัดการเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องอาศัยหลักการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่นกับสมาชิกชุมชน ร่วมกันพัฒนาให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์และนำแผนที่กำหนดไว้ แต่ในทางกลับกันถ้าผู้นำ ยังแสดงบทบาทไม่เด่นชัด ขาดการประสานงานที่ดีในกลุ่มของผู้นำ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องขาดอำนาจการบริหารจัดการที่ดี กอปรกับประชาชนขาดความรู้ความเข้าใจ ขาดการมีส่วนร่วมการดำเนินงานก็ไม่บรรลุตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์

6. กรอบความคิดในการวิจัย

ช่วงที่ 1 ศึกษาปัญหา

ช่วงที่ 2 การประชุมสนทนากลุ่ม เพื่อปรับรูปแบบกองทุน

ภาพที่ 2.2 กรอบความคิดในการวิจัยรูปแบบกองทุนสนับสนุนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเทือกเขาพระ - เขาสูง อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์